

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

**R. P. Petri Perpiniani Societatis Iesv: De Vita Et Moribus
B. Elisabethae, Lusitaniae Reginae Historia**

Perpiña, Pedro Juan

Coloniae Agrippinae, 1609

Liber I.

urn:nbn:de:hbz:466:1-9601

9

**P. PETRI PERPI-
NIANI SOCIETATIS IESV,
De vita & moribus Beatae Elisabetæ
Lusitaniæ Reginae.**

LIBER I.

PROCREATOR ille mundi Deus ab initio quum hanc vniuersitatem rerum, cælum, terras, maria, & quæ his continentur, imperio crearet, vè in cæteris ferè generibus animantium, sic in hominibus & societatis & procreationis causa sanè sapienter esse voluit marem & foeminam; sed non easdem vtriusque partes. Nam vt alter sine altero satis commodè viuere non posset, neque suum genus propagare longiùs, sic necesse esset alterutrum superuacaneum videri, si vtriusque in tuenda vita & propaganda sobole eadem omnino vis esset, idem munus. Igitur virum præesse voluit, foeminam obtemperare: hanc rei familiaris, illum ipsius matris familias iussit esse custodem: huius est intra parietes domesticos regere familiam, educare liberos, per virum parta conseruare, ac tueri; illius, quæ suppedient ad cultum, atque victum comparare bonis artibus, & quemadmodum omnia domi velit administrari, præscribere. Itaque non sine causa virum eximio quodam robore & corporis & animi septum videmus, mulierem contra leuem & imbecillem: hanc expertem consilij, communis-

que prudentiæ, illum præclaro quodam naturæ ipsius habitu, & egregia sapientia ornatum. Nimirum maiore quadam vi ad omnes res humanas moderandas opus erat viris, & fœminæ, quibus se tum viribus, tum consilio pares esse cognoscerent, ijs æquo animo parere non possent. Quò mihi certè mirabilior fœminarum, quam virorum virtus videri solet. Etenim si vehementiùs miramur, quæ præclarè pueri, vel adolescentuli fecerunt, quam quæ viri; & vnum idemque factum tantò maiorem laudem consequitur, quantò pauciora & minora ad efficiendum adiumenta creditur habuisse, qui gessit, non est mirum viros multa sapienter facere, multa iustè, multa fortiter, multa moderatè, quos ipsa natura prudentes quodammodò, & equos & excelsos genuit, & temperatos; sed mulieres corpore fragili, animo paruo & angusto, inconstante leuique mente, effrænatis appetitionibus patientes aliquando, & fortes, & graues, & inuictas se præbere, id mihi demum magnum, admirabile, monstri simile videtur. Moyses Iudæos è summis periculis, & acerbissima seruitute liberatos, prudentissimè Deo iuuante gubernauit: quis non hoc vehementer admiretur? at cum à Debora idem effectum esse legimus, vel audimus, id vnum ducimus iure esse mirandum. Si IESVS Hebræorum Imperator, si Gedeon, si Samson, si quiuis alius de fortissimis ducibus Israelitarum in suo tabernaculo caput Holoferni amputasset, facinus quidem insigne putaretur: sed multò magis Iuditham censemus esse prædicandam, quum id fœmina non aggressa modò fuerit, verum etiam perfecerit, quod vel maximo animo vires perterrere potuisset. *ej*
Ego verò tametsi omnium Christi Martyrum gra-
uita-

uitatem & constantiam, vti par est, obstupesco, tamē non tam Ignatium, Polycarpum, Laurentium, quā Blandinam, Cointham, Felicitatem suspiciēdam puto: neque tam nobilium adolescentium virtute commoueor, qui quū impellerentur ad impia sacrificia, manus vtrò in flammam porrectas in prunas læti defluere viderunt, quam præstantium matronarū altitudine animi, & incredibili robore: quæ partim quū alios iam mortuos vehiculis ad ignem rapi, filios suos semiuiuos relinqui viderent, si forte sententiam mutarent: eos ipsæ suis manibus in eadem plaustra cum cæteris conijciebant: vt quorum fuissent in certamine socij, eorundem essent comites in triumpho: partim supra muliebrem naturam, supra vires filios complexæ paruulos, vt ne pueri quidem infantes expertes essent tantæ gloriæ, sine pallio per media agmina satellitū, cohortesq; prætorias, ad cædem, ad flammam, ad omnes extremos corporis cruciatus, tanquam ad conuiuū magnificè ac splendide ornatū aduolabant: & diuino quodam ardore, nouo & insolito more eos obijciebant telis impiorū, quos alioquin si de hac breui tantum vita certaretur, vel suorū corporū oppositu, ex medijs inimicorū armis, fuissent eripere conatæ. Quare quū multa per fœminas omnibus ætatibus ægregiè facta memorentur; nihil equidem miror aliquem extitisse aliquando, qui mulierum virtutes literis mandaret; sed illud miror, non idē in christianis fœminis fecisse multos, q̄ in Romanis & Græcis non nemo aliquando fecit. Quod si veteres illi rerū gestarum Scriptores hęc copiam nacti fuissent, profecto sūmo studio ab hominū obliuione vindicassent, neq; tot secula in hisce tenebris ignorationis res tantæ iacuissent. Vtinam esset

in me tanta & antiquitatis cognitio, & orationis copia, ut quod ceteri vel neglexerunt, vel timuerunt prestare possem: non mihi certè studium, voluntasquè deesset, res ab excellentibus religionis nostræ mulieribus gestas conscribendi. Sed quoniam periculosum est exiguo lintre immensos Oceani superare gurgites, vela contrahere decreui: & quasi littora legens vnius alicuius mulieris illustris virtutem, quoad oratione consequi possim, reddere æternam. Igitur de vita sanctissimisque moribus Elisabethæ Lusitanicæ reginæ diligenter expediam. Hanc enim mihi potissimum eligendam esse duxi multis & iustissimis de causis. Nam primùm quùm ex tanta multitudine diuinorum hominum, qui apud exterarum nationum vitæ sanctitate floruerunt, paucissimorum & quidem parum multa teneamus; Hispanorum autem qui non minus multi religione præstiterunt, vix nomina ipsa edere possumus, non mediocriter numinis diuini gloriam apud homines amplificatum iri credidi; si præcellēs, virtus & integritas, quæ tam multos annos non solùm vnius oppidi finibus, sed etiam vnius recti angustijs inclusa latuisset, spargeretur (si quid hac orationis tenuitate possem efficere) ac disseminaretur in orbis terræ memoriam sempiternam. Accedit quod hic labor aui eius summi viri meritis debetur, qui patriam meam miserrima Saracenorum dominatione liberauit. Neque vero Ioãni tertio Lusitanicæ regi mortuo pro maximis beneficijs, quibus nostram hanc societatem ornauit, alia ratione melius gratiam referre possumus, quam si posteris prodamus factorum eius memoriam, cuius ille fuit studiosissimus dum vixit: & noster amor aduersus Cornimbricensem Academiam postulare quodammodo vi-

do videtur, vt eam quoad facere possimus, verbis ornemus, cuius vir Dionysius primus Lusitaniæ regum aggressus exulantes Musas reducere in patriam, hæc eis urbem vnam ex omnibus sedem gratissimam delegit. Hæc qui secum ipse diligentius considerarit, is non modò historiam scribenti veniam dabit; verum etiam statuet, nò accidisse temerè, sed diuino quodã consilio prouisum esse; vt proximis annis in tanta oratorum copia mihi potissimum alioqui parum apto ad hoc munus, vti de rebus ab ea gestis verba facerem, negotium daretur. Nam si quis naturæ muliebris imbecillitatem intuens forte veretur, ne modica sint & tenuia, quæ fecit; huic ego gnarus diuinæ virtutis polliceri ausim, eam fore magnitudinem rerum, vt non mediocrem admirationem, eã porro varietatem, vt nullũ vnq̃ sit allatura fastidiũ. Nunc antequã exponamus reginæ facta, nò iniucundũ erit de maioribus eius, parentibus, ortu explicare copiosius; vt res multas & varias, ab hominum memoria remotas sub vnum quasi aspectũ subijcere possimus.

B. Elisabeta Lusitaniæ regina, & patria & materna stirpe fuerat clarissimis auis, & maioribus nata. Sed maternum genus multis editis exemplis crudelitatis, atque perfidiæ, in summam venerat inuidiã: paternum autẽ, etiamsi noua affinitas non nihil offensionis habebat, & similem quandam maculã inusserat, singulari tamen pietate maiorum commendabatur. Mater eius Constantia Manfredi impij Siciliæ regis filia, Federici secundi Cæsaris neptis fuit; qui bonis orsus initijs regni Siculi, formidolosissimos habuit exitus imperij Romani, & impietatem patriam, atque auitam, velut hæreditariam filio reliquit. Pater, Petrus rex Aragonum, vir
Spiri-

spiritus ingentis, Iacobo rege natus erat, & Violantia regis Pannoniæ filia: quorum ille ob egregiam virtutem vulgò à suis in cœtu beatorum collocatur, hæc sororem habuit S. Elisabetã, quæ mirifica pietate vitam beatam & immortalem adeptã, iucunda memoria posteritatis celebratur. Verum hæc repetam paulò altius, & quam breuissimè fieri potest, quemadmodum gesta sint, cõmemoremus. Federicus Cæsar, qui primus hoc nomine summũ cõsequutus imperiũ Aenobarbus vocitabatur, post reditũ in gratiã eum Alexandro III, Pontif. Max. quem hostili odio diu oppugnarat, res maximas in Asia gerens vorticosũ annem ingressus, vel lauandi causa, vel traiciẽdi, repentina morte indigna tanto imperio luctũ exercitui victori fugamque reliquerat. Henricus eius filius iã apud Germanos administrãs rerum summã, euocatus in Italiam, victoq; Tãcredo Rogerij ex cõcubina filia, qui in Neapolitani, Siculiq; regni possessionẽ Guilielmi morte quasi caducam atque vacuam inuiolarat, sũma Pontif. Max. volũtate potitus est rerum. Eum eis & vltra fretum imperare æquius visum, quippe qui Constantiam eiusdem Rogerij filiam iusto matrimonio natã coniugem haberet, siue eam superioribus annis ætate florentẽ, autore Federico patre duxerit, siue iam annos quinquaginta natam & publico ritu Christo consecratã antea, tũ aduenienti Pontifex Romanus, voto religioneq; solutam in matrimonium collocarit. Sed mox propterea quòd exemplo patris rem Pontificiam vexabat, ab Innocetio sacris altaribus templisq; prohibitus, discessit è vita. Constantia prudens foemina Federico filio regnum impetrauit, qui post matris obitum declaratus Cæsar, principid Pontificiam dignitatem

magno

magno studio complecti videbatur; postmodum mutato animo patrem, auumque suum eiusdem contemptu, & morum acerbitate superauit. Ingenium illi praestans, magnum & corporis robur; singularis laborum patientia, eximia prudentia rei militaris, ardens doctrinae studium; Graecae, Latinae, Germanicae, Gallicae, Arabicaeque linguae scientia propere par, digna Caesare munificentia. Has tantas viri virtutes ingentia vitia aequabant. Flagitiosa & impura vita, effrenatio gloriae, dominatusque cupiditas, inhumana crudelitas in victos, quae Italiae penes uniuersam miserabili vastitate, & furiosa quadam partium contentione deformauit. Societas cum Saracenis maior, quam Imper. decebat ab uniuersa Christiana Rep. delectum, quibus Tunete usque aduocatis Luceriam attribuerit urbem Apuliae perantiquam: perfidia in Pontifices Rom. propere incredibilis; odium tantum, ut quibus priuatis familiarissimè esset usus, eosdem Pontificatum adeptos maximè duceret capitales hostes. Has ob res quum ei non semel sacris interdictum esset, & commercio priorum, atque imperium abrogatum, Mafredo filio notho repente dignas impietate & immanitate sua poenas persoluit. Iuuenis enim cupidus pecunia patris & regno potiundi, graui morbo diu conflictatum senescit in ipso lecto strangulasse. Idem Conradum fratrem (nam haec suspicio valuit) ad quem haereditas patrij, auitique regni pertinebat, sustulit veneno; eademque fraude Conradinum eius filium paruulum peremisset, nisi mater sagacissima foemina odorata Leuini consilia, occultas artes inimici domestici pari artificio ludificasset. Fefellit Innocentium quartum ex Gallia reuertentem simulata gratia: bis Pontificium exercitum secidit: falso persuasit Conradi-

num

Dum esse mortuum, & occupato regno Saraceno milite Italiam ad exitium, vastitatemq; vocabat. At verò Deus parricidæ crudelitatem cum impietate coniunctam, impunitam & liberã nõ passus est esse, quãtò serius, tantò grauius improbitatem diuturnam vindicauit. Carolus prouinciæ comes (pars hæc est Gallix Narbonensis) à summo Pontif. accersitus in Italiam, confligit cum illo perfidioso monstro, qui magno prælio victus cum suis Saracenis ad Beneuentum, & multis vulneribus confossus, quales exitus habere par est eos, qui ad explendam dominandi cupiditatem christiani nominis hostes adiutores adhibent, in ipsa acie teterrimam animam patria, fraternaque cæde contaminatam, miserabiliter efflauit, vitamque simul amisit, & regnum. Hoc patre, his auis, & maioribus nata Constantia Elisabetæ nostræ mater, non mediocri moderatione fuit, & prudentia. Eius in Siciliam aduentus, illius magnæ constantiæ memoriam, cuius desiderium insulanorũ adhuc animos tenebat, renouauit. Itaque quum Siculi Carolum Claudum filium superioris, & hæredem regni, captum à Rogerio Loria classis Aragoniæ præfecto interficere pararent, exustis iam in ipsa custodia cæteris captiuis; placauit illa furentem dolore multitudinem, nobilemque prædam in Hispaniam misit ad regem; & post viri mortem pace facta cum Gallo, iam ante è carcere emisso, cum Iacobo filio Aragoniæ, Siciliaque rege, Bonifacium octauum summum Põtif. adiit, à quo perhumaniter accepti, in Societatem piorum, quorum cõsuetudine atque cætu iamdudum exclusi fuerant, restituti sunt. Atque hæc de materno genere, nunc ad paternum redeamus. Petrus rex Aragonius (nam Celtiberi ferè veteres paulum

lūm respirante iā à barbarorū animis Hispania Aragonij vocari cepti) hoc nomine secundus, vir magni & inuicti animi, dignus qui pro meliore causa pugnans cecidisset; cuius potissimū excellens corporis & animi vis enituit in illa memorabili pugna à tribus Hispaniæ regibus cum Mahomete vtriusq̄s Mauritanix, Bæticæque rege ad saltum Castulonensem commissa; vnicum ex coniuge ætate prouectiore filium suscepit. is præter opinionem fermè omnium, in summa ciuitatum expectatione, matris nouo consilio, non sine diuina ope natus ad profligandos Christianæ religionis hostes, & ex Hispaniæ citerioris finibus exterminandos, etiam cantu sacerdotum quid accidisset ignorantium, publicam regni salutem denuntiante, Iacobi Apostoli nomen, quem Hispani sæpè reges difficillimis in bellis adiutorem, & defensorem maximum senserant, quasi diuinitus datum accepit. Post vbi adoleuit, ereptus ex insidijs suorum, & regnum patrium adeptus, vel belli, vel pacis artibus clarus; Saracenorum opes vehementer afflixit. Balearum insulam maiorem vi cepit, minorem belli terrore stipendiariam fecit; Ebusum sub suam ditionem subiecit. In continenti vero sæpe cum hoste congressus armatus Valentiam nobilem urbem, & omni copiarum genere abundantem, cum cæteris eius regni oppidis, & Castellis expugnauit; exturbauit etiā cū Alphóso Castellæ rege designato ex Murciano regno Saracenos, quod ad Ibericū mare pertinet inter Valent. & Granatense regnum. Verū q̄ illa pars Hispaniæ Castellanis regibus attributa fuisset, quæcunq; recepta fuerāt armis illis remisit, ipse sibi fortitudinis, & industrię gloriã, & tã pij laboris fructū sèpitemnū reseruauit. Quo quidē tēpore multa regi sua-

gi sua-

gi singulari pietate traduntur diuinitus accidisse. Nã & per pauci equites præmissi in Valentinum agrum innumerabile penè multitudinè hostiũ, quæ se vndique repente in eos incitauerat, cælestibus adiuuãtibus, ac terrore diuinitus iniecto incolumes ipsi profligauerunt, & in ipsa obsidione vr̄bis, cum ducẽ quendam de suis in tabernaculo ex vulnere iacentẽ inuississet, reuellisse ferunt sagittam sua manu, & stupa in frigida madefacta, & ad femora posita sanasse vulnus. Vixit 82. annos in assiduis laboribus; regnauit duodesexaginta; charus suis, admirabilis exteris, hostibus formidolosus, religionis fortissimus defensor, cuius amplificandæ studio ad duo millia templorum partim in insulis, partim in continenti ab hoste recepta excitasse & ornasse dicitur; præter ea domicilia, quæ sanctissimis tum viro- rum, tum Virginum cætibus ædificauit. Extrema senectute Cisterciensium Monachorum habitu suscepto, abiudicatoque regno, summo luctu suorum, magno Hispaniæ dolore migravit è vita; & tribus reginis, quarum vna erat ipsius filia, duæ nurus, duobusq; filijs regibus funus prosequentibus, elatus est. Mortuo propter innocẽtiam vitæ, sanctus, propter virtutẽ militarẽ, magnus expugnator, propter secundos bellorum exitus; felix, propter hæc vniuersa, Rex, iucundæ ad posteros memoriæ sempiternũ illi mansit cognomen. Iure profecto fit, vt & impiorum pœnis seuerissima exempla reliquis prodatur in posterum, & bonorum vita optabili exitu conclusa, ceteri ad imitandũ inuitentur. Fuit per idẽ tẽpus Andreas rex Pannoniæ magnis opibus, eximia virtute, qui à Pontifice max. præpositus Syriæ rebus Imperator Damiatam opulentissimã vr̄bẽ Aegypti,

(quod

(quod Pelusium priscis dictum esse viri docti arbitrantur, post ab Aelio quodam, qui eam diligentius munierit, Aeliopolim nominatam esse nonnulli confirmant) multorum mensium obsidionē cepit, sed hostili fraude circumuētus breui amisit cum omni praeda. Huius ex filia Violantia Iacobus rex Aragonius Petrum filium suscepit, qui cum adoleuisset Constantiam Manfredi filiam inuito & repugnante patre duxit in matrimonium. Eam rem pater periniquo animo tulisse dicitur. Atque hæc illi fortasse causa fuit, cur nunquam amplius ante vltimum vitæ diem, quod antiquissimis literis vidi testatum, aut filium, aut ipsius liberos in suum conspectum venire pateretur. Vir scilicet, quantum assequi possum coniectura, pontificiæ maiestatis obseruantissimus & amantissimus religionis, filiam ex ea familia foeminam ducere nolebat, à qua hæctam grauitè, & oppugnata fuissent, & adhuc oppugnarentur. Sed Petrus virtute, magnitudine animi, armorum scientia nulli regum inferior, multa & magna prælia secunda cum Saraceno hoste fecit. Pietas, & religio paululū, vt videtur, hæsit ad metas affinitate noua Siculorum regum, & rebus omnibus præclarè gestis, tristis ac deplorandus exitus quodammodo tenebras offudit. Nam Gallis vno tempore à Siculis contrucidatis, vehementer reclamante Pontifice maximo, totam Insulam vxoris nomine redegit in imperij deditiōē. Deinde ad diem pugnæ dictam, vt cum centenis equitibus delectis duo cognati reges de vniuerso Siciliæ iure, ferro decernerent, aut non adfuit palàm, sed iurifurandi religionem eludens, clam vel apud Præfectum Burdigalæ, vbi pugnandum erat, vel apud alios iniquitatem certaminis, loci quæ causatus est,

B ac subi-

ac subitò magnis itineribus reuertit domum: aut certè simulato ante metu, vt ad futurum nemo suspicaretur, præfinita die repente constitit armatus in conspectu omnium infidens in equo, clarissimaque voce Carolum absentem increpitans & incufans, cum paulisper circumequitasset, diurnis nocturnisque itineribus redijt ad suos. Postremò, cum non solum à templis & sacris arceretur, impiorumque ac sceleratorum numero haberetur pontificijs edictis, verumetiam Regio nomine & honore spoliatus, vt religionis desertor, aut Saracenus aliquis oppugnaretur, dum Gallorum copijs in Hispaniam influentibus maiore animo, quàm viribus resistere conatur, cum paucis (nam ab Aragonijs derelictus, quorum immunitates & instituta sustulerat, à solis Catalanis quanuis eadem mala perpeffis adiuuabatur) accepta plaga paucis post diebus est mortuus. Vulneris mentionem non faciunt domestici scriptores. Aliquantò post Gerundam à Gallo captam, morbo interiisse dicunt. Constat non reconciliata Pontificis voluntate discessisse, & illam interdictionem sacrorum multos annos vsque ad Bonifacium octauum & Iacobum regem filium ipsius valuisse. Verum moriturus expiauit confessione crimina, & sanctissimum Corpus Christi sumpsit admonitu sacerdotis, quem ille à sacris confessionibus habebat, etiamsi paulisper recusarit, territus eorum conscientia, quæ fecisset contra Pontificis Maximi voluntatem. Habuit ex Constantia liberos aliquot: in his Elisabetham, cuius vitam atque mores instituimus narrare. Hoc fuit patrium genus sanctissimæ Reginae, quam Iacobi aui sui similiorem, quam vel vtriusque Frederici, vel Manfredi futuram ortus ipse quodam-

dam-

dammodo portendit. Id enim mirabiliter natura est ipsa fabricata, vt in vtero pueri ad arcendam noxam duabus membranis muniantur, quarum altera totus foetus vndique tegitur, altera veluti baltheo cingitur tantum medius, & paribus ponderibus libratus pendet ex locis; illam, quæ tenuior est, infans in lucem prodire gestiens, inopia nutrimenti, occulto quodam velut naturæ ipsius impulsu abrupit. Eaque res initium affert pariendi matri; quæ vbi partum est ipsum enixa, inopem atque nudum, tum secundo loco eijcit illa integumenta foetus, interitum allatura, si continerentur. Hinc *ὕστερον* Græcè, Latinè secundæ nominantur. At Elisabeta, vt erat in vtero sic recta ex omni parte & obuoluta secundis edita est in lucem, quas cum obstetrix abscidisset, extitit ex illis inuolucris verecunda puella, quæ nuda quodammodo nasci erubescens, traxit ea quasi vestimenta secum, quibus erat in ipso vtero amicta. Equidem, tametsi multis accidere solemus scio, vt fronte, aut collo tenus inuoluti nascantur, tamen in hoc partu nescio quid significatum esse credo magnum atque diuinum: cum ea, quæ in matrimonio non vulgare vitæ genus erat sequutura, vel sola ex omni memoria, vel inter paucissimos, vndique septa membranis, insolita quadam ratione sit nata. Certè mater, siue rei nouitate commota, siue quod futurum erat, iam tum animo & cogitatione prospiciens, secundas puellæ detractas, & in capsula argentea conditas in suis thesauris iussit asseruari. Erat ille annus millesimus trecentessimus nonus à Cæsare, ab ortu verò salutari Christi Opt. Max. millesimus ducentessimus septuagesimus primus.

Nam vt institutis Lusitanorum Regum, & Hispanorum fermè omnium literis perscriptum est, deductio triginta octo annorum facienda est, vt ad Christi annos redigantur anni Cæsaris, quos nimio quodam studio Romanorum rerum prisca mortales in hisce locis numerabant. Ipse verò natalis dies, qui fuerit, aut quæ primum vrbs, quod solum nascentem illam exceperit; nusquam in monumentis reperi notatum: id nimirum voluerunt diuinare posteros. Adductam in templum vt ablueretur aqua sacra, parentes Elisabetam vocari præceperunt? Nam proximis annis fuerat Elisabeta Andreæ Regis Pannoniæ, de quo supra dixi, filia, soror Violantiæ, quam Iacobus puellæ auus, vt iam ante significatum est, habuit vxorem, quæ Conradum ex B. Francisci familia virum & doctrina & probitate illis temporibus insignem, magistrum nacta morum, tantum profecerat in studio pietatis, vt specimen quoddam omnium virtutum videretur. Nupsit iussu patris Ludouico Lanthgrauio Turingiæ (libet enim de moribus eius paulò plura dicere, quam res fortasse flagitabat, tum quia propinqua fuit Elisabetæ, tum quod hoc illa domesticum exemplum habuit propositum ad imitandum) multaque mala, multasque contumelias egregia cōstantia perpeffa, tandem superatis difficultatibus, ipsum virum ad eandem viuendi rationem impulit, qui publicè princeps, priuatim admirabilis virtutis socius liberam potestatem vxori permisit quicquid commodum putaret, faciundi. Illa mariti voluntate publicè nouit, se castum, integrumque corpus in omni reliqua vita seruaturam. Ne à suis quidem se dominam vocari patiebatur, & ipsa lanificio dedita inter lucubrantes ancillas pernoctabat, quas & ad latus suum

suum federe, & pariter secum ex eadem scutella ca-
 pere cibum imperabat. Etiam culinę sordes, quas ho-
 nestę matronę perhorrescunt, sæpè gestiens lætitia
 ferebat. Vicerat animi submissio naturę fastidium,
 sui despectus glorię cupiditatem, studium imitandi
 Christi falsam opinionem, qua imbuti homines non
 modo pretia rerum, sed, vera etiam vocabula iam o-
 lim sustulerunt: tolerabat iniurias: in summa copia in-
 opię incommoda sua sponte sustinebat: multa ine-
 dia, delicatum corpus affligebat: bonam temporis
 diurni, nocturnique partem in sacris precationibus,
 & contemplatione rerum cęlestium collocabat: in
 qua sic aliquando diuina quadam suauitate liquefce-
 bat, sic abstrahebatur à sensu corporis, vt ne vesti-
 mentis quidem casu aliquo ardentibus (nisi à suis ex-
 citata) flammam sentiret. Posteaquam Lanthgrauus
 ad bellum Syriacum profectus domo, Brundusij sine
 liberis est mortuus, cum omnia eius bona ad cogna-
 tos & gentiles iure rediissent, Elisabeta de eo, quod
 ipsa nomine dotis acceperat, excitauit publicum va-
 letudinarium, vbi pauperibus, & ægrotis humiliter
 ac demissè inseruiens, lanaque ac tela consumptis
 iam bonis, & sibi victum & illis quærigans, non sor-
 des fastidians, non verita morborum contagionem,
 non labori parcens, non sumptibus, in sanctissimo
 famulatu reliquum omne vitę suę tempus consum-
 psit. Sexdecim mortuos reuocauit ad vitam: cuidam
 non aliquo casu, sed natura ipsa cæco, dedit oculo-
 rum sensum. Quas ob causas Greg. Pont. Max. nonus
 ab eo, qui primus accepit hoc nomen, maxima cum
 cæremonia de communi purpuratorum patrum sen-
 tentia post mortem eam retulit in numerum beato-
 rum: Itaq; duodecimo kal. Decemb. Ecclesię Roma-

næ more & instituto, nomine ipsius, & publicæ ubique preces, & sacra peraguntur, sicque celebritatem hominum atque famam, si secuta fuisset, iam nunc omnino venisset in obliuionem, dum ea fugit, non modo beatam vitam & æternam, quod optabat, verumetiam quod contemnebat, nominis est immortalitatem consecuta: ergo huic Elisabetæ, quæ magna fuerat Matertera puellæ, iam ad æternitatem & religionem, & memoriam consecratæ, eum honorem, atque cultum parentes tribuendum putauerunt, vt eodem nomine iuberent appellari. Neque verò temere, sed diuino consilio factum esse arbitror, vt idem recens natæ puellæ nomen imponeretur, cum eandem persequens viuendi rationem in eadem seruitute voluntaria esset moritura; non satis conueniebat Petro cum Iacobo patre, vt iam supra memoratum est. Senex tamen optimus tamen neque filium, neque nepotes æquo animo poterat videre, vbi Elisabetam natam esse audiit, adduci iussit ad se puellam, & eam quasi adoptans sibi, tanto diligentius educavit, quanto maior auorum in nepotes, quam parentum in liberos amor & indulgentia solet esse. Illa talem adepta suæ pueritiæ custodem, & magistrum, quantum illa ineuntis ætatis imbecillitas, & omnium rerum rudis animus patiebatur, magnos efficiebat in omni virtutis genere progressus. Itaque auus, cum amore ipso adductus, tum egregiam & præclaram quandam ad virtutem indolem in ea esse cognoscens, crebris hoc solebat vsurpare sermonibus, & vt ego arbitror, non sine quadam præsentione rerum futurarum, suam illam neptem & alumnam futuram esse longè optimam, & præstantissimam omnium foeminarum, quæ antiqua & generosa stirpe

Arago-

Aragoniorum regum aliquando ortæ fuissent. Sex circiter annos ad summum habebat Elisabeta, cum rex Iacobus exijt è vita: nam hic obiit anno à partu virginis millesimo ducentesimo septuagesimo sexto, illa septuagesimo primo edita fuerat in lucem. Reducta in domum patris modestissima puella, aui sui verbis & præceptis & exemplis incitata, non modo retinuit eundem sanctissimæ vitæ cursum, verumetiam aspirante Numinis cælestis aura in dies concitator ad perfectissimam officij rationem euolabat. Repudiare ludos pueriles, contemnere omnem insignem corporis ornatum, fucos & cætera formæ lenocinia reiicere, sermones æqualium declinare, fugere delicias: pro his precari Deum, Deiparam, cælestesque omnes, recitare stas, & solennes preces, sæpe à cibo abstinere, suppeditare multa pauperibus, omni ope contendere ad summam probitatem morum, & modestiam. Iam tum virtutis, quæ postea extitit, in illis primis annis, ut in herbis non fallacibus vberimi fructus apparebant: ut eam ipse rex non solum in delictijs ut filiam carissimam, sed etiam in magno pretio ut sanctissimam virginem haberet, & vulgò ac crebro dictitaret; suam in rebus domesticis & externis administrandis felicitatem regni que simul amplificationem, & gloriæ, filia suæ religioni & integritati, & continentia magis, quam aut sapientia cuiusque, aut virtuti militum, aut regis opibus deberi: nimirum eius causa sua consilia, suas acies, proxima & longinqua bella diuino numine & potestate gubernari. Porro eæ erat compositio membrorum, ea figura totius oris, & species, quæ animi lineamenta & pulchritudinem facile

declarare videretur. Has ob res apud omnes principes Christianos in Italia, Gallia, Britannia celebrabatur multorum sermone, & literis crebris, ac legationibus vndique in matrimonium postulabatur. Etenim incredibilis est vis, & pulchritudo virtutis: cuius non solum aspectu, verumetiam commemoratione mirabiles in mentibus hominum amores excitantur. Quod cum virgo cupida pudicitiae retinendae cerneret, magno dolore afficiebatur; praesertim quod eos esse intelligeret, qui tantoperè festinarent, quibus propter coniunctionem cognationis sine nouo Pontif. maximi decreto nubere sibi non liceret. At pater nullis precibus, nullis conditionibus adduci poterat, ut eam ab se diuelli, & segregari pateretur. Sic filiam ob egregiam morum sanctimoniam amabat, ut eius sanctissima consuetudine, & suauissimo conspectu carere non posset. Per idem tempus in Lusitania mortuo Alphonso tertio, Dionysius eius filius ex Beatrice regina maximus natus, mense Martio anno ab ortu Christi millesimo ducentesimo septuagesimo nono, totius populi consensu rex Olisipone fuerat consalutatus: extitit ille sanè copijs omnium rerum, magnitudine pecuniae & potentia praestans; quibus rebus plerosque Lusitaniae reges longè superauit; sed regis animi virtutibus multò praestantior: veritate, cuius & ipse summus amator fuit, & amatores omnes vnicè dilexit & coluit: munificentia, quam exteri quoque reges & principes admirabantur, magnificentia operum, quippe cum quadraginta quatuor oppida, castella, arces, partim ipse primus excitauerit & perfecit, partim munierit, & amplificarit, partim vetustate collapsa restituerit, & vicos aliquot in locis desertis & incultis
aedifi-

ædificarit: iustitia in Latrocinijs non solum coer-
cendis, verum etiam tollendis, in tuendis aratori-
bus, quos nervos Reipublicæ sapienter appellabat,
in legibus & condendis & conseruandis, quas nec
ipse violabat vnquam, nec sinebat à suis violari;
studio Christianæ religionis, cuius amore cum hosti-
bus Saracenis nec pacem vnquã habuisse dicitur, nec
inducias. Is igitur altero anno, quam regnum susce-
perat, qui ducentessimus octogesimus primus supra
millesimum à die Christi natali numerabatur: an-
nos ipse viginti natus, de matris, & eorum, quibus
imperabat sententia, vxorem ducere decreuit. Iam
tum Hispaniæ fines, non solum de Petri regis virtute
præclarisque factis, sed etiam cum de forma, tum de
moribus Elisabetæ fama peragant. Quibus rebus ^{Yato}
commotus Dionysius, cum Stremotij trans Tagum
esset, de consilio matris & suorum legatos misit Io-
annem Vellium, Ioannem Martinium, Vascum Piriũ
consiliarios suos, magna autoritate viros, qui à rege
peterent, vt Elisabetæ nuptijs frui sibi liceret. Se
propter eius excellentem virtutẽ, & patriã auitamq;
gloriã eam rem magni beneficij loco putaturum, spe-
rareq; fore ne eum affinitatis nouæ poeniteret. Erat
tunc fortè Barcinonæ Petrus, quo cum Dionysij le- ^e
gati peruenissent, exitum rei opinione & expecta-
tione sua difficiliorem offenderunt. Aderant enim
vno tempore à Britania legati eandem sui regis filio
natu maximo, regniq; hæredi vxorem postulantes:
aderant & à Carolo principe Salernitano, Neapoli-
tani, Siculiq; regis filio, cum eisdem mandatis: iam-
que palam loquebantur homines, parum prudenter
regem talium virorum affinitatem repudiare. Ita-
que Lusitani tametsi non diffidebant impetrari posse,

quod peteret; tamen vereri cæperunt, ne sibi Elisabetha præriperetur. Sed cum essent perhumaniter ac clementer, vti oportebat, accepti, & ad Petrum regem introducti, Ioannes Vellius princeps legationis: Non possumus, inquit, dissimulare Rex inclyte, nos eorum, qui Elisabetæ filiaæ tuæ nuptias affectant, splendore, dignitate, potentia non nihil commoueri. Multò enim facilius, quod postulatum venimus, obtineremus, si opulentissimorum Regum legationes non adessent, quibus cum certare nobis profectò arduum, & difficile videtur. Verumtamen bono animo, quid afferamus, exponemus freti sapientia & æquitate tua: tuæ partes erunt eligere, cui potissimum filiam talem collocandam putes. Dionysius Lusitaniæ non spe, sed administratione Rex, qui nos ad te legauit, nihil optat magis, quam Elisabetam sibi vxorem dari. Accepit enim communi, & constante fama, quas tu res armatus foris, domi togatus gesseris: audiuit de amplitudine, & maiestate tua: cognouit optimos virginis præstantis, integerrimosque mores, cum formæ dignitate planè regia coniunctos: existimat non mediocrem accessionem ad laudem patriam atque auitam posse fieri, si & eius regis gener appelletur, qui propter virtutem eximiam nulli Hispanorum regum secundus numeretur, & eius mulieris maritus, quæ modestia, probitate, religione, omnibus æqualibus suis antecellat. Nos non id dicimus, quod esset summæ arrogantia, Dionysium digniorem esse amicitia & affinitate tua quam cæteros, qui ad eandem contendant, sed illud tantum admonemus, vt cogites & consideres cum animo tuo, alios quantumuis nobiles & excel-

excel-

excellentes viros prius mori posse, quam regnent: hunc non sperare, sed gubernare regnū, non successurum patri, sed successisse: Vt filia tuā, quam tu meritò vnice amas, Dionysio desponsa hic, antequam domo proficiscatur, reginæ nomen adeptura sit, alijs nupta, vtrum aliquando hac appellatione fruitura sit, non iniuria dubitare possit. Tu Rex potentissime, qua soles prudentia omnia circumspice, & statue, in longinquasne terras malis filiam carissimam incerta spe mittere, an hic in Hispania tanquam domi tuæ videre regnantem. Hoc vnum tibi pollicemur, eam esse Dionysij non iam indolem, sed virtutem, eam prudentiam, moderationem, liberalitatem, pietatem, eam opum magnificentiam, vt te semper & nos vidisse, & illum tibi generum noua necessitudine adiunxisse delectet. Nos certè vniuersumque populum Lusitanum, si nostram gratiam aspernatus non eris, magno & immortalis beneficio tibi, ac tuis in perpetuum obligaris. Hæc oratio valde dubium fecit animum Regis. Nam & filiam diutius retineri non posse videbat, vt optabat, & in tanta trium Regum gloria, molesta satis & difficilis electio proponebatur, periculumque erat, ne vni habitum honorem cæteri suam iniuriam putarent. Verùm quo diligentius rem considerabat, eà magis in Lusitanos inclinabat animus. Britannum & Neapolitanum regnatos, Dionysium iam regnare cogorati: Illos, cum essent cognatione iuncti Elisabetæ nuptijs, nisi Pontificis maximi autoritas interponeretur, religione prohiberi: hunc licet coniunctum sanguine, cum esset iam alienior (quippe Aldonsia Dionysij proauia filia fuerat Raimundi Berengarij atavi Elisabetæ,
& Al.

& Alphonfus decimus rex Castellæ, quamuis Petri sororem Violantiam coniugem haberet, Beatricem Dionysij matrem aliunde susceperat) nulla re impediri, quominus eam habere posset vxorem. Quare etiam si patrius amor illam distractionem ægerrimè ferebat, Britannos, Gallosque cum bona gratia dimittit, accersit Lusitanos, sibi placere ait, quando vitari non posset illa tantoperè reformidata disunctio, Dionysio filiam suam collocare. Arbitrari talis Regis coniunctione non eximium lumen suis, & maiorum suorum ornamentis accessurum. Agunt illi verbis amplissimis, vt res tanta postulabat, suo Regisq̃ue nomine Petro gratias, omnia fausta & felicia precati. Elisabeta etiam si à studio nubendi abhorreret, tamen vt fuerat semper dicto audiens patri, sic in ea re volenti ac iubenti morem gessit. Ioãnes Vellius, quem nominatim Dionysius ad id munus obeūdum designarat, lectissimam probatissimamq̃ue virginem frequentissimo conuētū, Regio apparatu, nomine Regis accepit vxorem, & constituta die, ad quā diem Regina in Lusitaniam ad virum duceretur, legati domum reuerterunt, (hoc enim ab historiographis regijs traditum verisimilius est, quam eos virginis aduentum expectasse.) vt omnia, quæ magnificentia regalis in tanta lætitia totius regni desiderabat, ad Elisabetæ aduentum compararentur. Quanquam enim patri charissimam esse perspexerant, & non nihil timebant, vt post suum abitum paterno amore victus, sententiam mutaret; tamen Regem talem nunquam commissurum esse credebant, vt, in re præsertim honorifica, fidem sibi datam violaret. Sed quoniã harum rerum memoriam sic obscurauit vetustas, vt prope nullam teneamus; necesse erit de Britannia Siciliaq̃ue

ciliaeque regibus, & eorum cum Elisabeta cognatione pauca dicere, ad eas illustrandas. Britannorum regem, qui per legatos Elisabetam filio suo regi futuro petebat vxorem, Henricum fuisse reor, filium autem cui petebat, Eduardum, qui postea cum Alfonso Petri successore egit, vt Carolus Claudus datis obsidibus dimitteretur. Eius mater Leonora filia fuit Raimúdi Berengarij Comitis Prouinciæ, Raimundus & Iacobus Elisabethæ auus Patrueles. Ex quo perspicuum est quarto gradu cognationis Eduardum & Elisabetā inter se fuisse coniunctos, nisi qua alia similis affinitatis necessitudo interiore eos inter ipsos ac propiore sanguinis communione copularat: Qui Eduardū scripserunt fuisse filium sororis Alfonsi decimi Regis Castellæ, quid secuti sint, non video, nisi fortè duas Henricum vxores habuisse volunt. Quod si ita est, quo pacto Britannus adolescens ea cognatione Aragonium nomen attingeret, vt Elisabetam ei ducere non liceret, compertum non habeo: tantum intelligo ex affinitatibus, quibus reges Hispaniæ cribro se cum omnibus regibus deuinciebāt, eam tantam colligationem propinquitatis oriri potuisse. Caroli verò Siciliae reges fuerunt plures, vnus S. Ludouici Regis Gallorum pater, qui Manfredum & Conradinum armis vicit. Alter eius filius Regis Pannoniæ Gener, cognomento, Claudus perhibetur, quem ab Aragonijs bello Siculo captum, & post mortem Petri regis ab Alfonso filio è carcere emissum esse diximus. Tertius huius filius cognomento Marcellus, qui post aui obitum, cum per se puer non posset, per tutores quādiu pater fuit in carcere, regnavit, & post eius reditum Pannoniæ regnum obtinuit, materno iure. Primus non habuit alium filium, nisi Carolum secundū.

Secundus

Secundus multos habuisse fertur; Carolum Marcellum natu maximum; Ludouicum, quem ex familia Sancti Francisci, cui se pietatis causa tradiderat, in seruitutem voluntariam electum Tolosatium Episcopum, summus Pontifex Ioannes vicesimus secundus, post discessum è vita in Romanos factos relatum, in cælestium numerum ascripsit: Tertium Robertum Calabriae ducem, qui quoniam Carolo patri Pannoniae regnum delatum erat, & Ludouicus res humanas despexerat, patri successit: Præterea quosdam obscuriores. Quantū igitur ex antiquissimis literis intelligere potui, Carolus Claudus nōdū rex appellatus, sed futurus tamē, viuo patre Carolo, bello Siculo non exorto quidem sed iam impendēte, per legatos Elisabetam petijt filio. Nunquā enim ille regium nomen adeptus est, nisi vinculis solutus, post mortem Petri. Nec verò Claudus Roberto petijt, sed Carolo Marcello, quippe cum repugnet petijisse filio natu maximo, & Roberto. Nam vt Carolus primus eā Claudio principi Salernitano peteret, nullo modo potuisse fieri videtur, propterea quod ille iam ab initio belli Siculi, quod Elisabetæ nuptias proximè secutum est, tres nimirum filios haberet ex Maria filia Stephani Pannonij regis procreatos, Carolum Marcellum, Ludouicum, Robertū. Sed multò post Iacob⁹ rex Elisabetæ frater pacatis iam rebus cum Pōt: Maximum adijisset, Violantiam alterā sororem Roberto regi quibus diximus de causis futuro collocauit. Atque hoc fortasse fefellit illius autorem historię, quicumque fuit, quæ vetustate veneranda, verbis inculta atque horrida Conimbricæ, in æde S. Claræ seruetur. Quod enim Robertum in locum patris demortui subrogatum acceperat, existimauit hunc illi primū

mum

num fuisse genitum, eidemque postulatam credidit
Elisabetam, cui postea soror Violantia nupsisset. Verū
& Marcello & Roberto duplex intercedebat cum E-
lisabeta necessitudo. Paterna longinquior atque di-
stractior, quam vt posset obflare matrimonio, mater-
na propior & arctior ab affinitate profecta Pannonica-
rum regū. Nam Blanca S. Ludouici & primi Caroli
mater, proneptis fuit Alfonsi septimi Augusti Castel-
læ regis, cuius filiā Sanctiam Alfonsus Aragonius ab-
auus Elisabetæ duxerat: Stephanus verò Marcelli, &
Roberti maternus auus, consobrinus fuit Petri patris
Elisabetæ, ambo nepotes Andreae secundi Pannonio-
rum regis: Petrus ex filia Violantia, Stephanus ex fi-
lia Bella hærede regni. Itaque Elisabeta Mariā ado-
lescentium matrem tertio gradu propinquitatis at-
tingebat. Quod si quis fortè miratur in tam disjuncta
propinquitate Britannorū & Siculorū regum veritū
esse Petrum, vt à Pontifice Max. impetraret; is cogitet
multò sanctiora illis temporibus optimis fuisse a-
pud omnes humana iura, longè maiorem summorū
Pontificum seueritatem etiam in reges. Ac ne alios
enumerem, quibus non proxima cognatione sangui-
nis olim fuerunt negata coniugia; Iacobus ipse Elisa-
betæ auus cum Leonora filia Alfonsi octaui regis
Castellæ, quæ filium iam vnum illi pepererat, fece-
rat iussu Pontificis maximi diuortium, quod Petrus
ipsius Pater amitinus fuisset Alfonso. Cæterum
de rebus vetustate obrutis hæc scripsisse sit satis,
quasi dominantes. Nunc eò redeamus, vnde digres-
si sumus. Post legatorum profectionem tempore
iam appetēte, quo Elisabetam ad virum mitti neces-
se erat, rex comites sese comparare iussit. Fortè
ardebat eo tempore Castella, quæ pars est Hispaniæ
Tarraco-

Taracoensis multò maxima, ciuili bello graui & periculoso. Alfonsus enim rex hoc nomine decimus, quo cum erat Violantia Petri soror, filium præter alios habebat Sanctium: ex Ferdinand: hærede regni, qui iam excefferat è vita, nepotes duos Alfonsum & Ferdinandum, duo auita regna Castellæ atque Legionis, ad Alfonsum natu maiorem pertinere videbantur, cum quia nepos erat regis ex filio natu maximo, cum & quia ita cum Alfonso auo pactus erat S. Ludouicus Gallix rex, quando Blancam filiam suam Ferdinando pueri patri collocauit. Sed tamen Sãctius patruus Alfonsi morte fratris ad se regna patria redijisse ratus, plurimosque nactus non hortatores modò, verum etiam adiutores, vt antea ius suum filio fratris eripuerat absente patre, sic tum parentõ suũ præsentem ætate graui & affecta, Alfonso nepoti, quadã ex parte feruentẽ de possessione deiecerat. In hac dissensione tanta non licuit Aragonio nullius esse partis, quanuis haberet vtrobique cognatos. Probauit maximè causam Sanctij filij sororis, eumque summo studio, omni ope defendebat. Ea res magnum metum afferebat, si terra ad virum Elisabetæ mitteretur, ne rex Alfonsus iter armis impediret; quod multi ex comitatu regio secuti, hoc consilij dederunt Petro, vt mari, classe ornata, & instructa, iuberet in Lusitaniam vsque deportari. Paratæ iam naues erant, & quicquid ad maritimum cursum desiderabatur, cum subito mutata mente imperat præparari quæcunque ad terrestre iter, præsertim tam longum essent vel necessaria vel opportuna. Quæ res ei causam attulerit animi mutandi, non traditur. Mirum namque est, quam manca & mutila sint in hoc loco vetustissima monimenta literarum. Fortasse postea & illam rationem

onem

nem periculosam esse propter prædones Saracenos, & filiam præsidij Sanctij amitini sui tuto terra iter posse facere cognouit. Igitur quancunq; ob causam mutato consilio, dat ei comitem itineris atque ducem Pontificem Valentinum (nondū is Archiepiscopus appellabatur) addit cohortem ingentem nobilium virorum, magno, vt illis temporibus, omnium rerum apparatu: assignat multas honestissimas mulieres, nobilissimasque virgines, non viæ modo socias, verū etiā maiestatis regiæ ministras: multa ipse, multa mater Constātia ornamenta cuiusq; modi donat, multa etiā munera magni pretij: præter cæterā supellectilem elegantiorē ex argento benè facto, nonnulla etiam cælata magnificè. Tandem proficiscuntur, Petro filiam suam ob indulgentiam singularem quam longissimè ab vrbe prosequente: qui lachrymans sæpe dicebat, nemini vnquam magis intelligendi consilium defuisse, quam sibi, cum à se abstrahi sineret in perpetuum rem vnā ex omnibus carissimam, & preciosissimam. Ventum erat ad Castellæ fines: Rex cum fas ei non esset longius procedere, diu cum Elisabetha, remotis arbitris locutus est. Eam deinde complexus cum lachrymas patrias tenere non posset, ille antea inuictus animus, filia, inquit, ecce nos relinquis, & patriam, migras in alias terras, quamuis cum viro præstante, inter alienos tamen victura & ignotos. Magno consilio opus est, vt omnium tibi mentes concilies, omnium gratiam & beneuolentiam adiungas. Sed ego eam in omnibus rebus cognoui prudentiam tuam, vt meis vel præceptis vel admonitis non arbitrer indigere. Ille Deus optimus maximus, qui te occulto quodam consilio, atque recondito ad has nuptias reseruauit, & effecit, vt

C

domi

domi meæ reginæ nomen adipisceris, suo numine,
ac potestate tueatur in hoc itinere suscepto, & incolumem perduci patiatur ad virum. Ille te hic in patria semper amavit, ille te omnibus amabilem reddidit atque gratiosam; ipse migrationem hanc faustam & felicem velit esse, tibi que adsit perpetuo in illis oris: ipse tuam vitam omnem moderetur & regat, ut omnibus hominibus grata sis, ipsi gratior, & faxit ut inter te virumque tuum optime conveniat usque ad extremam senectutem. Hæc locutus flens flentem dimisit, patrioque more ac iure bene precatus abeunti, tristis ac moerens rediit in urbem: At Elisabethæ Castellæ fines impediens Sanctius amitinus suus processit obviam cum Iacobo fratre: accepit eam perhumaniter, & perofficose, uti par erat, cum omni comitatu: deinde, Equidem inquit, non solum libens, sed etiam lætus atque hilaris ad ultimos usque Castellæ fines, & Legionem te prosequer, Regina, si liceret: hoc nimirum tua dignitas, hoc isti singulares mores, hoc propinquitatis iura postulabant: ita de me erat meritis rex fortissimus pater tuus, cui ego pro tanto studio & opera, quantam mihi navavit in hoc bello, nunquam parem gratiam potero referre. Verum quantum sustineam negotij, non ignoras: me ac meos armatos vides: nusquam, non dico cursum, sed ne oculos quidem tuto possum deflectere. Adest Iacobus pater meus, cui tuam salutem atque dignitatem non minus charam esse scio, quam mihi; ipse tibi erit in hoc itinere tum non ingratus comes, tum non contemnendus defensor: Ego quanquam in hoc tibi, ut vellem, gratificari non possum; tamen siquid acciderit aliquando, ut meam operam requiras, profecto

fecto

fectò faciam vt intelligas neminem habere te studi-
osorem neque incolunitatis, neque dignitatis tuæ.
Sic Elifabetam Sanctius honorificentissimè acce-
ptam, honorificentius dimisit, quam Iacobus eius pa-
ter, negotio suscepto, in Lusitaniã perduxit. Mife-
rat Dionysius ad extremos regni sui fines in Bri-
gantinum agrum Alfonsum patrem, & Comitem
Gonsalum sororis virum, multosque religionis
antistites, magno equestri, ac pedestri comitatu;
qui virginem aduenientem expectarent. His Iaco-
bus tradidit consobrinam suam. Deducta est Fran-
cosium: vbi Rex aduenientem sponsam opperie-
batur. Oppidum id est Mediterraneum in Lusi-
tania nondum fortasse Romanis temporibus con-
ditum, sed nostra patrumque memoria, atque adeò
apud maiores nostros non obscurum. Distat octo
fere millia passuum à fluuio Monda, Conimbri-
ca circiter octoginta octo millia, à Castellæ fini-
bus ad, viginti octo: situm, non in monte quidem,
sed in loco eminente & excelso, ab radicibus eius
montis, quem stellæ vocant accolæ, nonnulli vi-
ri docti partem Idubedæ esse volunt, altius assur-
gente terra, pulcherrimo prospectu in omnes par-
tes: habet circum se æquora camporum longè, late-
que patentium, moenia præclara ad speciem lapide
quadrato ædificata in orbem, quatuordecim turri-
bus maioribus latis & excelsis, viam vnã præter
cæteras directam & egregiè munitam. Arx collocata
sublime est quinque magnis turribus quadratis, in-
genti cisterna bonæ aquæ, circiter mille passus à mæ-
nibus, quoquoersum ager est intactus ferro, com-
pascuus magna pabuli copia, raris arboribus, in quo
tria stagna, totidemque sunt manufacti fontes lapide
polito

polito, aqua bona & satis multa. Ipsi oppidani viri honesti & bellicosi, equitandi studia præcipuè colunt. Ibi sextili mense anno M. CCLX. XXII. à Christo nato, quo eodem anno VII. cal. Ian. Petrus occupata Sicilia Gallum frementem ad equestre paucorum certamen prouocauit, solenni cum cæremonia maximo virorum mulierumque conuentu argento, auro, veste, omni apparatu ornatuque visendo, ludorum & epularum magnificentia, vt præstantis Regis maiestas flagitabat, sunt celebratæ nuptiæ: quibus ritè perfectis confestim rex vxori suæ, vt Lusitanorum regum mos & consuetudo fert, nonnullas ciuitates attribuit in sumptum, & honestissimos viros seorsum eius familiæ regendæ gubernandæque præfecit. Neque Deus præstantissimæ foeminæ matrimonij fructum denegauit. Decimumseptimum agebat annum, cum peperit Constantiam. Deinde vicesimo suæ ætatis anno ab ortu Nat: Christi. M. CCXC. sexto id. febr. cum esset Conimbricæ, Alfonso enixa est heredem regni. Verum Elisabetha cum virgo studio flagranti ad res diuinas raperetur, post nuptias nihilo est facta senior ad laborem, neque matrimonium regiaque dignitas excusationem attulit ignauitæ, sed liberalitati & beneficentiæ materiam præbuit. Laborabat illa quidem vti necesse esse videbat, ne vnquam viro displiceret, vt eum omnibus officijs suauissimè ac diligentissimè colebat; sed multò diligentius operam dabat, vt omnia quæ faceret, diceret, cogitaret, Deo optimo maximo, cui se tantò ante desponsam esse sciebat, grata essent, & iucunda; ea prudentia familiam regebat, vt non puella sedecim annorum, sed anus grauissima & sa-

& sapientissima iudicaretur. Humanitate tanta erat; vt cum omnium esset cum nobilitate, tum dignitate princeps; facilitate par infimis esse videretur. Communi vtilitati adeò diligenter consulebat, vt non ad regnandum aliundè missio, sed ad salutem regni conseruandam diuinitus donata putaretur. Mansuetudinem porrò tam admirabilem præ se factis, verbisque ferebat, vt nulla eius vitæ pars ne speciem quidem superbix & arrogantix adumbratam aliquam haberet. Denique sic mores rationesque suas instituit, vt facile appareret, non tam imperare antiquissimæ nobilissimæque genti, quam illi cœlum atque terras tuenti ac regenti Deo velle seruire. Omne diurnum nocturnumque tempus, quantum detrahi de cibo poterat, & necessaria quiete, in rebus honestissimis collocabat. Quotidie recitabat stas & solennes Ecclesiæ preces, & quas Mariæ virgini Christi parenti publicus eiusdem ritus consecrauit. Adiungebat & funebres pro mortuis, septemque psalmos poenitentix, & complurium ex cœlestibus memoriam breui prece prosequabatur: quos præ cæteris eximia quadam venerabatur pietate. Vbicunque terrarum versaretur, sacellum habebat religiosè ac magnificè ornatum, multosque sacerdotes & symphonicos, atque alios ministros sacrorum, qui rem diuinam pro tempore, publica ceremonia, solenni cantu, regali apparatu celebrarent; eò se conferebat singulis diebus: intererat sacrificio non solum valde piè, verum etiam suppliciter atque demissè. accedebat ad altaris gradus decantato symbolo Apostolorum, vt ferebat instituta mosque maiorum, & in ge-

nua procumbens osculansque manus, sacerdoti certam pecuniam offerebat modò maiorem, modò minorem, vt diei ratio postulare videretur. nec sibi regina turpe esse ducebat, quod his miseris temporibus quæuis muliercula probrosum & ignominiosum putat. Videlicet non dignitas & amplitudo, sed stulta quædam hominum opinio sanctissimis Ecclesiæ moribus aduersatur. Po-meridiano tempore redibat ad vespertinas pre-cationes, quas ei, prout consuetudo sacrorum re-quirebat, sui sacerdotes vel submissa voce reci-tabant, vel symphonia atque cantu peragebant: legebat interdum libellos de pietate conscri-ptos: in quo sic afficiebatur nonnunquam, sic commouebatur animo; vt ne alijs quidem præ-sentibus lachrymas & fletum contineret. Re-liquum diei tempus in opere & labore consume-bat, ne animus otio diffluens ea meditaretur, vt solet, quæ parum bonis moribus conuenirent. Di-uidebat æquabiliter suis matronis atque virgini-bus opera, & ipsa more regio sedens in sublimi-strato, margaritas inferebat: multa ex auro, ex argento multa, multa ex bombycino faciebat. ac ne mens dum laborarent manus, otiosa voli-taret, neve sermones parum vtilis institueren-tur, inter ipsa opera semper cum suis ancillis, so-cijs laboris, de rebus non solum honestis, sed etiam pijs & fructuosis colloquebatur. Atque hæc quidem erant quotidiana. Illa valdè rara nobis, Elisabetæ frequentissima atque præclara. A ferijs Sancti Io-annis Baptistæ ad ferias sacrosanctæ virginis Mariæ quæ XVIII. cal. sept. celebrantur, & inde rursus vsque ad diem festum atque solennem Sancti Mi-
chaelis

chaelis archangeli, quod ieiunium Angelorum vocant: præterea toto tempore aduentus Christi sacro & ieiunij quadragenarij: item reliquo tempore anni tribus hebdomadæ cuiusque diebus, & pridie ferias omnium Apostolorum ac beatissimæ virginis Mariæ, aliorumque beatorum, quos illa præcipuo quodam studio colebat, præter panem & aquam nihil adhibebat ad victum: vt vix quarta anni pars hoc tam difficili ieiunio (si difficile est appellandum, quod illa ad perdomandas corporis cupiditates libentissimo animo suscepit, atque hac tam incredibili abstinentia careret. Quod nisi Dionysius obstitisset, cuius illa voluntati in omnibus rebus honestis, vt bonam matronam decet, facile parebat; nullum fortasse anni tempus prætermisisset: nec minus hæc quotidiana, quam illa, de quibus ante diximus, fuissent. Quo quidem facto, regina summi animi non abstinentiæ laudem amisit, sed ad hanc, quæ maxima est, aliam obedientiæ longè maiorem adiunxit; quippe vt hominibus diuino amore flagrantibus à cibo abstinere iucundum est; sic alijs bene mouentibus obtemperare non est graue neque molestum. Hæc quæso considerent, qui vel ob quamuis leuissimam causam ieiunia ab Ecclesia indicta facile prætereunt: vel aliorum consilia & admonitiones, quibus oportet eos esse dicto audientes superbè aspernantur: vel antiquissimam & sanctissimam consuetudinem populi Christiani, & maximè salutarem maiorum disciplinam nimis contumaciter arroganterque repudiant. Illud quoque mihi singularis continentiæ videtur, quod cum vinum

hibere non soleret; ne tum quidem cum ratio salutis postularer, & medici iuberent, eo utebatur: non aliquo naturæ fastidio, quod multis sæpe contingit, sed perpetua quadam & constanti voluntate. In quo breuiter narrabo quid euenerit aliquando, ut omnes intelligant quam grata Deo fuerit hæc Elisabetæ in victu continentia. Quodam tempore cum esset Ierabricæ, quod oppidum magnum & copiosum in agro Olyssipponensi viginti octo millibus passuum ab vrbe, (Alanquerium modo nominatur) infirma & perdita valetudine, præscripserunt illud medici, quod videbant desiderare morbi genus, ut modicum vinum adhiberet. Illa, sentiens fortasse nec sibi expedire, nec ad curationem valetudinis esse necessarium, dixit se non esse facturam. Mirum est sane, quod dicam, sed nec difficile Deo nec inusitatum, qui iam olim in Galilæa cum nuptijs interesset, aquam in vinum optimum & suauissimum commutarat, & ad commendandam medicorum operam & artem nec inutile: bis vrceolum aquæ attulerunt sui: bis aqua subito est in vinum diuina voluntate conuersa. Non patitur ille, qui labi non potest, diutius in errore versari quos amat: & cum aliqua simulata specie virtutis deceptos esse videt, rebus etiam mirabilibus & nouis interdum liberat opinione falsa, & in his tantis inscitæ tenebris clarissimum sapientiæ suæ lumen ostendit. Iam verò religione excellit supra quam cuique credibile est. Omnia templa præcipua sanctitate ubicunque essent, in quibus viros esse aliquos, aut mulieres integritate morum insignes auditione accepisset; ipsa sæpe visebat, nec rarò etiam

etiam

etiam pedibus quanuis longius abessent, & quicquid eis ad cultum atque victum necessarium esse cognouisset, liberalissimè suppeditabat: expiabat crimina frequenter, & assidua ac diligenti confessione omnes animi labes, & maculas eluebat; tribusque anni temporibus, quod vetustissimum fuit institutum Ecclesiae, sanctissimum Christi corpus humiliter, ac demissè de seipsa sentiens, eximia quadam reuerentia sumebat, die natali Christi opt. max. & quo victor de morte triumphans è sepulchro extitit, & quo Spiritum sanctum, ad confirmandos suorum animos cælitus demisit. Sæpius, vt ego arbitror, illa cupiebat, sed abstinebat tamen, non vlla negligentia, vt plerique nostrum, aut aliqua satietate tanti boni, sed tunc tempori seruiens, tum mysterij sanctitatem considerans, tum indignitatem suam agnoscens, eo videlicet animo, quo S. Petrus cum in perpetuum Christi consuetudine frui vehementer optaret, eum aliquando supplex orauit, vt à se discederet. Quod si quis imitari se velle diceret, & sanctissimæ Reginae nomē ignauiae suae atque focordiaæ prætereundere conabitur; confiteatur tam crebro, quam illa, de peccatis, viuat eadem temperantia, præstet eandem in omnibus rebus pietatem atque patientiam: tum ei facile fortasse concedemus, vt eadem mente, qua illa, paulò rarius capiat cælestem & salutarem cibum; & quoniam necessario attigimus hunc locum his temporibus tam necessarium, certè non præteribo silentio, quod illi veteres Hispani fortissimi mortales faciebant, neque patiar commemorabilem eorum religionem tantis tenebris obliuionis obrui; si quo modo consequi possim, vt hoc tam salutare consilium, tam necessarium in hominum mentibus & animis penitus in-

hæreat. Audiebam maiores nostros modica pecunia, perexiguis opibus, parua manu, classibus non maximis, innumerabiles Saracenorum pedestres, equestres, naualesque copias fudisse, vrbes munitissimas & arces vi obsidioneque cepisse, vniuersam Hispaniam, quam nobis pacatam & florentem reliquerunt, ex faucibus teterrimorum hostium ereptam, & conseruatam in veterem libertatem, ac dignitatem vindicasse: multa reges ipsos, multa duces, multa milites singularia, & incredibilia facinora fecisse. Mirabar, quæ res illis in tanta paucitate & inopia, tantum animi & roboris addidisset. Reperi tandem, qui me omni dubitatione liberaret; nam vir quidam sanè prudens & disertus, qui vitam resque gestas Lusitanorum regum, quantum illa tempora ferebant, copiosè ornateque conscripsit, se in antiquissimis literarum monumentis summa fide, & autoritate legisse confirmat, in castellis, & propugnaculis, quæ opposita & obiecta essent barbaris illis & immanissimis nationibus, præsidia fuisse equitum lectissimorum, qui & legem diuinam religiosissimè obseruarent, & veram Ecclesiæ Romanæ vniuersæ fidem constantissimæ retinerent, & à furtis, rapinis, effrænatis libidinibus prorsus abhorrent, & pro peccatis admissis ipsi se sponte sua frequentiori longoque ieiunio, alijsque pœnis molestis & grauibus vexarent, & omnibus dominicis, festisque diebus perpurgatis & præparatis confessione animis ad sacram synaxim accederent: nec dubium esse putat, & quidem merito, quin ea res potissimum diuino numine non placato solum, verum etiam conciliato, & promerita sit auxilia cælestia,

lestia, & victorias pepererit tam multas, tam insignes, tam inopinatas. Idem ego memini aliquando legere in historia peruetusta Castellanorum regum. Certè Hispani reges Alphonsus Castellanus, Petrus Aragonius, Sanctius Nauarræ, ante pugnam illam acerrimam ad saltum Castulonensem summa contentione felicissimo euentu pugnatam cum hoste ferocissimo, diligenter expiatis animis cum exercitu, cælesti pane refecerunt montis vires: ac multis post annis Alphonsus vndecimus Castellæ rex, & Alphonsus quartus Lusitaniæ eius socer, in illo magno & formidoloso bello, quod gesserunt aduersus Alboacenum vtriusque Mauritaniæ, & Iosephum Granatæ regem, qui permagnis exercitibus & opulentis ex Arabia, Africa, Hispania comparatis, veterem Hispaniæ possessionem, vnde fuerant depulsi, repetebant, priusquam illud memorabile prælium ad Tariffam (non enim certum est vetustum nomen) per antiquum oppidum in ipso ostio freti Gaditani situm, quod illi obsederant, committeretur, & ipsi sua crimina confessi sunt, & vt omnes milites idem facerent edixerunt, omnesque pariter, quo die pugnatum est, ante lucem cum Archiepiscopus Toletanus rem diuinam publicè fecisset, & concione plena animi, plena pietatis, plena doloris vniuersum exercitum ad oppetendam pro religione mortem inflammasset, sacrosancto pane animos confirmarunt: & Lusitanus ante signa regia, sacre Crucis CHRISTI particulam præferri, hastæ præfixam, imperauit. Sic quum numero militum quartam hostium partem non assequerentur, tantam victoriam adepti sunt, quan-

quan-

quantam neque vidimus vnquam, neque legimus, nec audiuius. Vt nonnulli volunt, trecona, vt alij tradiderunt, quadringena quinquagena millia Sarcenorum cæsa sunt, vix de Christianis viginti ceciderunt, vxores Alboaceni captæ, omnis gazabarbarica direpta. Deliciæ profectò, atque luxuries fregerunt Romanorum opes, & effoeminata pristina virtute ciuitatem dominam terrarum pessum dederunt: eadem pestes quasi venenis malis imbutæ nostros homines eneruant, non studium religionis: & quotidianis sceleribus ac flagitijs omnes nobis aditus sunt diuinæ misericordiæ præclusi. Nos iam ad religionem Elisabetæ reuertamur. Quadragenario ieiunio omnibus veneris diebus tredecim viros inopes Elephantias confectos conuocandos, & in suas ædes occultè curabat deducendos. Lauabat eis pedes, & hoc incredibili officio recreatos, stipe auctos, & ornatos abire iubebat. Numeri certi causam si quis forte requirat curiosius, non dubitabo affirmare, licet hoc nunquam scriptum inuenerim, idè tredecim solitos vocari, quòd hic numerus imaginem quandam illius sanctissimi Collegij Christi hominum liberatoris, & duodecim Apostolorum exprimebat. Die verò Iouis Ecclesiæ vniuersæ religione consecrato, quo sanctissima cæremonia more institutoque maiorum salutariter memoria supremæ Christi cœnæ renouatur, mulieres aliquot eodem affectas morbo clam ad se duci imperabat, abluebat omnibus pedes, abstergebat linteo, osculabatur, vestem nouam & calceos præbebat. Sic non tam lætas accepto munere, quam noua submissione stupefactas dimittebat. Eodem die duos homines ad se accersebat omnium egentissimos, quos quidem reperire potuisset, alterum

rum

rum sacerdotem, alterum consumptum elephantia, eisque vestitum dari præcipiebat. Proximo die Veneris sanctissimo, & religiosissimo, quo mors Christi salutaris solenni ritu deploratur, obsoleta veste, lugubri habitu aderat rebus diuinis, & concionem de liberatoris omnium gentium cruciatu atque poenis audiebat eximio quodam animi sensu, & acerbissimo dolore, quem ex nouis inauditisque tum probris, tum supplicijs, quæ spontè ille subiit nostra causa, capiebat. Ipso illo die, vt eum aliquo modo imitaretur, qui pro se sanguinem suum & vitam profudisset, largè ac copiosè omnibus pauperibus de sua pecunia tanquam de suo sanguine suppeditabat. Atque in hisce rebus ea diuinitus aliquando acciderunt, quæ apertè declararent quam accepta Deo essent optimæ reginæ studia atque facta. Die quodam Veneris extremo quadragenarij ieiunij, quem iure maiores nostri ob singularem religionem sanctum nominauerunt, erat Elisabeta Scalabi, quod oppidum situm in ripa Tagi ad LVI. millia passuum ab Olisipone; quòd iuxta in flumine cum fuerit repperit S. Irenes corpus, vulgo deprauatè Santarenum appellatur, collecti sunt more solito quidam Elephantiaci, & in cubiculum quoddam reginæ increduli clanculum. Ac cæteri quidem officio reginæ & benignitate recreati discesserunt, vnus reliquis tardior cum vi morbi vrgeretur vehementius, paulisper in regia desedit. ecce ianitor adest quidam ferox & importunus, qui negotij totius ignarus. Itane tandem, inquit, homo confidentissime? tu isto corpore, ista impura lue regalem domum intrare ausus es? Voluisti isto spiritu contaminato atque teterrimo malum mortiferum nobis omnibus afflare? hæc

cum

cum maximè clamaret, fustem arripit, ac homini mi-
fero insanabili morbo consumpto, cum se ille com-
mouere vix posset, caput percutit summa vi, non hu-
mana feritate. Concidit infelix homini ad pedes hac
accepta plaga: iacebat moerens, & eiulans, & cum
ei sanguis os oculosque compleisset, querebatur ad-
uentum suum: quid ageret, quo se verteret non ha-
bebat. Vidit facinoris indignitatem Vrraca Va-
schia mulier studio religionis coniunctissima re-
ginæ. Festinat, excurrit, quid acciderit exponit.
Commota est Elisabeta hominis miseri & innocen-
tis calamitate. Imperat in cubiculum suum depor-
tari; eò regina etiam venit, album oui bene tri-
tum exceptum stupa vulnere suis ipsa manibus im-
ponit, dataque pecunia in sumptus, domum di-
mittit. Postero die, quam hæc acta fuerant, quo-
niam plagam grauem & periculosam esse cogno-
rat, misit qui rogaret, vt valeret. Ille & sibi esse
optime, & cicatricem, post adhibitam à regina cu-
rationem, statim obductam fuisse respondit. Ita
malum, quod famuli regij ferocia fecerat, ipsius
reginæ clementia, & excellens apud Deum gra-
tia sanauit. Sed nescio an sit admirandum magis,
quod in genere non dissimili alio loco & tempo-
re contigit. Die quodam Iouis eius hebdomadæ,
quam merito maiores nostri propter mysteriorum,
quæ tunc celebrantur, magnitudinem & sanctita-
tem, Maiorem dici voluerunt, lauabat mulierum
Elephantia laborantium pedes. Accidit, vt vna
ex eo numero pedem alterum canero propè con-
fectum haberet, vt parum abesset, quin duo digi-
ti deciderent. Elisabeta postquam lauit eum, qui
probè affectus erat (nam illum verecunda mu-
lier

lier produxerat priorem) alterum proferri iube-
bat, vt simili foueretur officio. At illa conscia la-
tentis mali, & horribilis deformitatis diligen-
tius occultabat; pedem illum aut à reginæ mani-
bus attingi, aut oculis videri minimè conueni-
te dicebat. Aderat Vrraca Vafchia, vt in eius-
modi rebus solebat. Imperat regina, vt ipsa re-
cusantis pedem mitteret in peluim? Quod vbi fa-
ctum est, tam grauis & teter odor repentè affla-
tus est, vt omnes reginæ ministræ, etiam quæ pe-
dem produxerat, cùm ferre non possent, & fasti-
dio quodam se grauius commoueri sentirent,
summa celeritate se proriperint foras, Elisabe-
ta sola remanserit, quæ tantum habuit animi, vt
putridum vlcus non horreret, tantum pietatis,
vt medicinam facere cuperet si posset, tantum
studij & ardoris, vt illud suis manibus tractare
non dubitaret: cuius famulæ suæ ne aspectum
quidem sustinere potuissent. Accedit plena offi-
cij, plena pij doloris, procumbit ante miseram
mulierem, fouet calida non iam pedem, sed per-
petuum quoddam vlcus & horrendum, ita leni-
ter ac molliter digitis mulcet atque expurgat,
ne cura & officium faciat dolorem. Denique
carcinoma, cuius odor ipse videbatur intolera-
bilis, osculatur. Magnum est sine dubio, ma-
gnum est diuinum numen, magna & illustris
apud DEVM gratia bonorum: illud pestife-
rum & insanabile malum, quod omnium medi-
corum operam & artem facile vicisset, omnium
Pharmacopolarum tabernas exhausisset, subito
est purgatum osculo, sanumque factum. Non sen-
sit primo mulier diuinam opem: redijt domum:
cùm

cùm

cum nullo dolore afficeretur, ut antea produxit pedem, inspexit, integrum ulcere perfanato reperit, & publicè testata est, ab eo tempore nullum se cruciatum, nullam molestiam aliquando sensisse; eumque reginae submissionem & pietatem erga homines ante miraretur, deinde vim ad sanandum novam mirari coepit, & diuinitus datam potestatem. Quod si nulla alia eius in homines pie facta commemorari, & proferri possent, nisi haec, quae sunt cum animi religione coniuncta; non exiguam tamen eius in uniuersum hominum genus charitatem, & misericordiam, & liberalitatem duceremus. Sed multa sunt praeterea, quae has in ea virtutes eximias extitisse demonstrent. Inuisebat saepe foeminas aegrotantes, propius accedebat sine fastidio, manus imponebat, blandissimè appellabat, comiter alloquebatur, unamquamque pro natura, & magnitudine morbi curari praecipiebat. Dabat non exiguum numerum frumenti singulis SS. Dominici, Francisci, Augustini, & Mariae virginis Carmelitanae familijs, quae in quibuscunque Lusitaniae partibus illis temporibus erant, ut cuique pro loco, pro tempore, pro multitudine opus esse videbat. Omnibus etiam caetibus virginum sacrarum egentibus largè tribuebat, & uniuersis coenobijs monachorum quacunque iret, quorum plerisque certam pecuniae summam quotannis assignabat in vestem. neque verò Lusitaniae finibus eius munificentia circumscripta tenebatur, nec quibus potestatem, atque regnum, iisdem pietatem regina terminis definiebat. Multi religiosorum ordinum caetus extra Lusitaniam eius benignitatem non mediocrem sentiebant. Quacunque iret nemo inops occurrebat, in quem non stipem illa benigne conferret.

ferret. Itaque tanta iam erat apud omnes opinio de hac beneficentia; vt in templum aliquod vel in alium quemcunque locum euntem in ipso aditu atque vestibulo innumeri pauperes expectarent peti- turi, & inter cæteros nonnulli aliquando parum hu- ius opis indigentes. Ac regina quidem tam larga e- rat & benefica natura, vt quauis infinitam multitu- dinem circumstare cerneret, neminem vacuum & inanem abire pateretur. Quoscunque in via inopia perditos offendebat, iubebat ire domum, vesteque ac calceis ornabat. Quos verò intellexisset præ pudore stipem cogere non audere, cùm egerent, ipsa suis fortunis clanculum non subleuabat solum, verum- etiam sustentabat. Sic vbi puellas esse cognouisset, quas egestas posset impellere; vt quæstui haberent pudicitiam suam, multam vestem emendam, compa- randamque curabat: tradebat alicui probæ mulieri eiusdem vici, castelli, ciuitatis, cui negotium sine pe- riculo rectè committi posse credebat, vt diuideret omnibus occultè; perinde, vt videret indigentiam cuiusque, & periculum desiderare. multas porrò ne quod dedecus, ne qua turpitudinis macula suscipe- retur, dote locupletatas, & ornatas honestissimè col- locabat. Vbicunque mulierem aliquam, præsertim nobilem ex magna copia ad inopiam deuenisse sci- ret, clam largiebatur pecuniam in sumptum. quæ cum omni tempore anni studiosissimè, tum quadra- genarij ieiunij diebus multò studiosius faciebat. Nec solum mendicis, & egentibus, sed etiam permultis alijs, quæ suppeditarent ad victum atque cultum, subministrabat; sæpe quæ illud quod mihi summam benignitatem significare videtur, dicere solebat multis, qui nullius indigentes esse putarentur, hoc

D

subsi-

subsidium rei familiaris magis esse necessarium, quàm mendicis. Alebat domi suæ, habebatque secum honestissimorum equitum liberos & nobilium virorum, quibus matura iam ætate partim viros vel vxores dabat summo cum honore, partim in alio vitæ genere quodcunque magis ipsi probauissent, collocabat, omnibusque de suo quantum & hominum dignitas, & susceptæ vitæ rationes flagitarent, tribuebat. Quare vulgo iam propter hanc tantam liberalitatem in omnes homines cuiusvis sexus, ætatis, ordinis, præsertim in eos, quos omni spe & humana ope videret esse destitutos, vnico eloquio mater viduarum & pupillorum dicebatur. Quamcunque Lusitaniæ partem tetigisset, si quod xenodochium, aut valetudinarium, si quod templum, si quem pontem, si quem aquæductum, si quod aliud publicum opus omnibus vtile inchoatum cerneret, statim è suis thesauris erogari pecuniam imperabat, & attribui præfectis fabrum, quo facilius ad exitum res perduceretur: vt nullum ædificium pietati dedicatum, nullum commune bonum videretur esse velle, cuius non partem aliquam sibi decerpere ac iure vindicare posset. Adijciunt miracula beneficentiæ singulari præstantissimæ reginæ. Cùm aliquando clam in sinu ferret, quod pauperibus quibusdam præberet, Regem quid occultè gereretur suspicantem, ac fortè non coniugem largiri miseris nolentem, sed regiam in eo maiestatem retinere volentem, quæsisse quid portaret: Elisabetham timentem, ne id facere prohiberetur in posterum, respondisse, rosas: ac de improviso Dionysij iussu explicato sinu, quæcunque ferret, in rosas pul-

saspulcherrimas esse conuersa: regem stupefactum
 nunquam iterum impedire esse conatum. Tantam
 spem illam habuisse in Deo, vt quod diceret, id si-
 ne vlla dubitatione crederet futurum: Deum verò
 sic illi gessisse morem, vt non aliud in sinu inueni-
 ri pateretur, quam quod illa dixisset. Regina cer-
 tè, quod mihi quidem ætatis nostræ mores intuen-
 ti magnum quiddam ac penè incredibile videtur,
 tantoperè nullius operis utilis, & pij experts esse
 cupiebat, vt etiam quæ aliorum & sumptu, & no-
 mine fuissent incœpta, si illi non potuissent per-
 ficere qui cœpissent, ipsa conficienda, & ad cul-
 men perducenda curaret. Habemus in hoc gene-
 re res aliquot memoria dignas, quas ordine quam
 diligentissimè fieri poterit absoluemus. Beren-
 garia quædam mulier nobilis, & copiosa ex an-
 tiqua stirpe Ariorum, coniux Arii Garcia viri
 primarij, cupida bene promerendi sex millia
 passuum à Scalabi Olisiponem versus, ædificare
 cœpit virginibus Cistertiensibus Parthenonem,
 quod Almofterium vulgò nominatur. Nondum
 erat perfectum ædificium, cum pia mulier in
 morbum incidit grauissimum. Sensit se esse mo-
 rituram: opus exædificari non posse videbat: E-
 lisabetæ, cuius animum bene cognitum habebat,
 commendatum, commissumque reliquit. Illa post
 interitum Berengariæ negotium suscepit, admi-
 nistravit, confecit. Peristylum cum conclau-
 bus summa & laxitate & dignitate excitauit: va-
 letudinarium, aliasque nonnullas ædificij par-
 tes absoluit, ac mulieribus religione conse-
 cratis suggerebat de suo quantum necesse esse
 videbat. Extat etiam nunc præclarum illud
 D 2 opus,

opus, in quo præter alias mulieres non paucas factæ Virgines ad octoginta nigro velo amictæ, ple-ræque nobilissimo genere ortæ, hominum congregatum, atque sermonem fugientes religiosè, casteque viuunt, & (quod non mediocre ornamentum est) vna quæ ex omni multitudine delecta cæteris præ-est, publico ritu consecrata pontificali baculo insignis incedit. Situm est in valle non inamœna, tanta copia perennium aquarum, vt eam ipsam ob causam, locus non satis salubris habeatur. Est iuxta vicus perexiguus ad quadraginta capita; hîc religiosæ foeminæ præterquam vitæ, atque necis, summum habent ius & potestatem: quæ extoto illo agro, cuius nulla pars immunis est, & libera, non mediocria vectigalia percipiunt. Alios præter-eà fructus non paruos attributos habent diuersis locis. Mediam domum riuus non exiguus & perennis interfluit, ex quo non paucæ, neque modicæ commoditates ad domesticos vsus capiuntur. Multa agri iugera septa parietibus altissimis ædificio adiunguntur, & continentur. Ibi plurimæ arbores fructuosæ, & latissima pomaria non aspectum modo viriditate gratum, vmbraque opacitate frigidam, verumetiam mirabilis vtilitatis fructum præbent. Templum breue quidem & angustum est: sed in loco propè deserto maius non requiras. Reliquæ partes ædificationis amplæ satis, & antiqua illa magnificentia ornata. Illud prorsus sanctissimæ reginæ animum egregium, & excelsum, & omnia humana despicientem maximè declarat; quòd cum bonam ædificij partem ipsa perfecisset, nomen tamen constituti operis atque laudem Berengaria re-

riæ reliquit. Itaque iacet illa in templo condita, in lapideo sepulchro tanquam cætus illius parens, & ibidem eius filia Sanctia alio monumento decoratur: & ipsæ etiam sacræ virgines, quæ locum illum incolunt, quod ab Elisabeta factum esse vetustissimæ literæ testantur, id ascribunt regi Dionysio. Magna sanè res, magna laus, vel in opus alterius nomine inchoatum tantum laborem & sumptum impendisse, vel sic latere voluisse, vt homines ne suspicentur quidem eam insumpsisse quicquam. Sed multò certè maius, quod sequitur, videtur. Fuit illis temporibus Martinus Pontifex Guardianensis, qui fuit olim Igéditanus, vir vt res ipsa indicat, publicæ vtilitatis bene studiosus. Erat is fortè Scalabi cum rege Dionysio ab eo iustis & necessarijs de causis euocatus: videbat pueros recens natos à parentibus vel ob inopiam, vel ob infamiam plurimos exponi: nullum eis esse publicè præsidium, nullum perfugium constitutum: nisi bonorum & locupletum hominum misericordia subueniret, periculum esse, ne multi perirent, & parentum suorum, vel flagitij, vel sceleris, vel egestatis pœnas iniustas ferrent innocentes. Quo minus exponerentur, nulla ratione impediri posse intelligebat: sæpeque etiam si posset, tamen vir prudens sciebat non oportere. Aggressus est ædificare Brephotrophium nomine Mariæ, Christiparæ, & sanctissimorum puerorum innocentium: vbi partus à parentibus expõsi diligenter educarentur: ne aut insontes pueri, priusquam per ætatem dispicere possent, vitæ periculum subire; aut ignominiam, iramque suorum, vel intolerabile paupertatis onus sufferre cogentur,

rentur, qui exposuissent. Antequam res ad exitum veniret, afflictus morbo, cum cerneret instare sibi supremum vitae diem, petijt vehementer & contendit à regina, vt negotium susciperet, sua fide, & autoritate, & copijs sustentaret; ne tam necessarium opus inchoatum relinqueretur. Fecit illa animo libentissimo post Martini obitum multò etiam amplius, quam quantum fuerat ab ea postulatum. Nam cum Pontifex certum numerum præscripsisset puerorum, quos nutrirì vellet, non quod neminem illo beneficio exclusum esse nollet, sed quod omnibus abundè suppeditare se non posse videret; Elisabeta regio quodam animo, amplo, & munifico iussit omnes ali, qui vnquam ibi expositi fuissent, pauperibus verò non omnibus, sed ad numerum certum victum vestitumque præberi. Amplificauit possessiones, auxit redditus annuos, ipsa tecta nouis ædificationibus dilatauit; vt & res, & locus omnibus, quantumuis multis satis esset. Hic se oblectabat, hæ præstantis reginæ delicia, hæ summa iucunditas. Quories in oppidum illud veniebat, omnes puerorum nutrices cum alumnis suis accersebat in regiam, constituabat ante oculos suos, ipsaque accumbens omnibus de mensa mittebat, hos illa scurras, hos fabulatores, hæ acroamata festiua adhibebat ad prandium. Vbi educati erant, & ad eam ætatem peruenerant; vt laborem ferre possent, opificibus erudiendos tradi imperabat, vt eam quisque artem addisceret, ad quam esset suapte natura propensior. Statim, vt industria artificioque suo victum sibi quæritare poterant, nihil ex pristina sua domo capiebant. Si tamen oppressi
mor-

morbo tectum, quo succederent, pecuniam vnde alerentur, non haberent, eodem se recipere, ibidem ali, & curari voluit regina, donec aut è vita migrarent, aut conualescerent. Quoniam enim eorum parentes erant ignoti; domum illam, in qua essent educati miseris & egentibus pro parentibus esse oportere dicebat; illuc eos cum necessitas vrgeret, tanquam ad matris opem confugere debere: nunc hæc domus sublata est, vel potius cum cæteris eiusdem modi, quæ vsquam erant in eodem oppido, in vnum publicum valetudinarium maximum & amplissimum translata. Nam rex Emmanuel, quoniam id longè commodius putabat, ab Innocentio octauo summo Pontifice impetrauit, vt in omnibus Lusitaniæ oppidis atque castellis vna publica domus accipiendis & curandis pauperibus constitueretur, in quam omnium aliarum fructus, & beneficia traducerentur, ea lege vt omnium onera sola sustineret. Quare valetudinarium maximum vbi pauperes quouis affecti morbo sedulo, pieque curantur, & veteris illius Brephotrophij facultatibus auctum est, quod ædificatum fuerat ab Elisabeta; sic easdem partes, munusque suscepit, quod per religiosissimos viros strenuè ac fideliter administratur. Vestigia tamen etiamnum beneficiæ regalis extant non obscura: in ea oppidi regione quam ad Pyrum vocant oppidani, (est autem curiæ sancti Stephani attributa) templum non modicum cernitur Beatæ MARIÆ Virgini ac sanctis Innocentibus consecratum, quod olim ante armorum tumultum excitatum, rege Ferdinando con-

do constitutum, ad Portam Leriensem extra moenia Brephotrophium Innocentium appellabatur. Ibi quotidie fiunt duo sacrificia per Curiales sancti Stephani sacerdotes, quibus valetudinarij maximi curatores stipendia sua pensitant; & ferijs ipsis SS. Innocentium quæ Decembri extremo celebrantur, res diuina peragitur, maiore quodam apparatu, concio habetur ex omnibus non oppidi modo partibus, sed etiam finitimis vicis atque pagis magna multitudo hominum loci religione commota, partim venerandi, partim aliquid poscendi, partim gratulandi gratia concurrit. Quærantur famuli sancti Ioannis Euangelistæ, egregia pietate, ac religione viri, quibus est valetudinarij publici Scalabitani procuratio commissa, tantos antiqui Brephotrophij nomine sumptus fieri, præsertim cum accepta pecunia vix sufficiat stipendijs sacerdotum. Ego Reginam, cum tam multa onera imponeret, ingentes pecunias assignasse arbitror, vt illis temporibus, sed in hac tanta caritate nihil satis esse posse. Verum hæc à primis autoribus rogata suscepit, etiam si à nemine rogata sua sponte vehementer amplificarit. Illud dicamus quod ab alio tentatum interuentu mortis impeditum, atque diremptum, nullius rogatu reginæ diligentia, pietate, benignitate longè maius & ornatius restitutum non mediocre lumen attulit ciuitati Conimbricensi. Vallis est bene longa, & amœna inter occidentem solem & septentriones patens, quæ hinc & illinc septa collibus fructuosis, partim vinetis æstate, partim oliuetis viret omni tempore anni, & varios Marandros habet atque flexiones, Nam modò in occasum solis, modò in septentriones tota fronte

fronte dirigitur. Sed sub ipsum exitum à Septentrione paululum ad occidentem inflectitur, latus alterum spectat inter ortum & septentrionem, alterum inter meridiem & occasum solis. Per medium Monda labitur fluuius mediocris, cuius ripæ vestitæ frequētibus arūdinētis, & salictis, villis & hortis ornatae, crebris fonticulis scaturiētes, ac nōnullis nō tenui, nec angusta vena, non ingratum spectaculum vel ex edito loco aspicientibus, vel etiam propius aduentibus præbent. Desinit in apertam quandam, & satis latam planiciem camporum frumentariorū, qui natura pingues & feraces, arenæ tamen fluminis, qua obruuntur in dies magis ac magis macescentes, incredibilem quandam frugum copiam funderent quotannis, si ea essent accolæ industria, eo animo, ea facultate, vt munitione ac mole lapidum annum extra ripas diffluentem coercere, & ab agris, satisque exclusum vsque in mare directo alueo perducere & scirent, & auderent, & possent. Paulò ante hanc vallem extremam in colle quodam excelso, & qua radices eius à meridie flumen subluit, decliui ac penè præcipiti, in ea ripa Mondæ, quæ conuersa est ad orientem, & Aquilonem, sita est Conimbrica vrbs perantiqua, sedes ac domicilium veterum Lusitaniæ regum, quæ à summo colle qua cliuius est mollior, & vergit ad occasum solis in ripam vsque amnis proiecta colitur, & habitatur non parum frequenter, maximè ex quo Rex Ioannes hoc nomine tertius antiquum ei restituit literarum decus. Parum constat Eminium ne quondam, an Colibria nominaretur: Sed Conimbrica deserta, cuius ad Condexā cognomento veterem extant vestigia, facile nobilitatem vrbs declarantia, nomen eo cum ciuibus for-

tè migravit. In aduersa ripa, quæ spectat inter Australes, occidentisque solis partes, templum est vetustissimum Sancti Francisci, quod ab oppido fluuio disiunctum ponte rursus adiungitur, & continetur. Proximè locum illum ad Australem pontis partem (nam templum Sancti Francisci est ad occidentale latus) Maior Dias honesta mulier, & pecuniosa aggressa est ædificare Parthenonem Sanctæ Claræ familiæ; sed permisso Dei rem ad exitum non perduxit, quo longè deinde augustius opus, & magnificentius extrueretur. Iam ædes ad habitandum exiguæ, & in eis angustum sacrarium excitatum erat, cum pia & religiosa mulier est mortua. Nuncuparat illa fortè Deo optimo maximo vota solenni more, institutoque religiosi cuiusdam ordinis, & ea re non erat sui iuris, atq; mancipij, sed in eius potestate, quicumque cætum illum omnium suffragijs ei muneris præpositus moderaretur. Hanc auctoritatem, qui tum à cæteris dilectus obtinebat, cum iudices datos à Pontifice Maximo docuisset, quicquid illa dum viueret ædificasset, post obitum sub suum ius, ac ditionem cecidisse impetrauit, vt castæ ac religiosæ foeminæ, quæ ibi habitarent, alio migrare iuberentur, suaque domus exinaniretur, sibi vacua, & libera relinqueretur. Tandem cum ad alios, atque alios vt fieri solet, peruenisset (nam hoc talibus viris obtinentibus non accidere potuisse arbitror) factum est, vt qui locus antea publica & sanctissima cæremonia, integerrimæ familiæ religione, ac disciplina consecratur ad cultum Christi, in eo postea deserto, ac derelicto lenonum arx, receptaculum meretricularum, castel-

castellum impuritatis constitueretur. Quod vbi vidit excellenti animo regina, grauitè angebatur, cruciabatur tacito dolore, nec prius conquieuit, quam à Pontifice maximo affecuta est, vt in eodem loco domicilium virginibus sacris ex Beatissimæ Claræ disciplina facere, donare, dicare sibi liceret. Tum verò gaudio triumphans, aream illam cum ædiculis, si quæ erant, à Dominis mercatur; multos circum circa fundos emit, omnibusque rebus quæ ad ædificandum pertinebant studiosè comparatis, imperat iaci prima fundamenta templi. Conuenerant multi mortales cuiusque modi, multi Christianæ religionis antistites, quibus cum ipsa pariter suis manibus solenni ritu primos lapides in apertas fossas iaciebat. Cum primum ædificium quamuis inchoatum & rude nonnullum numerum capere potuit, magna cura, & sollicitudine afficiebatur, vt illa prima initia per feminas eximia sanctitate vitæ, magno vsu rerum omnium, quæ ad institutum eius familiæ, atque mores pertinerent, ponerentur. Nam quæcunque post eam diem in eundem numerum ascriberentur, atque cætum, fere tales intelligebat fore, quales nactæ fuissent virtutum omnium magistras. Cum enim naturæ nescio qua infirmitate plerunque accidat, vt sequentia sint deteriora prioribus, & quæ oriuntur aliunde, ab ijs, vnde sunt nata, degenerent; quid tandem futurum ætatibus consequentibus? quam exiles, quam tenues, quam imbecillas fore fruges religionis, integritatis, continentia; si prima semina exigua, arida, sine vi, sine succo, iacerentur? Hæc assidue

fiduè

fiduè cogitanti, cum his habitanti & pernoctanti eu-
 ris renunciatum est, Senticæ, quam urbem in dextra
 ripa Durij ad extremam Tarraconensem Hispaniam
 (Zamoram iam dicunt) Parthenonè eiusdè esse disci-
 plinæ, in quo mulieres permultæ versarentur, egre-
 gia integritate morum, singulari pietate, existima-
 tione honestæ vitæ, & innocentia florentes, benè
 peritæ earum rerum, quæ institutis S. Claræ contine-
 rentur. Igitur inde vsque undecim virgines selectas
 accersit, & Conimbricam ducendas curat: quibus
 rectè munus illud non mediocre committeretur.
 Venientes comitabantur viri aliquot delecti è Sancti
 Francisci familia, & qui tunc ex eodem numero præ-
 erat Callæciæ prouinciæ. Quos vbi regina appropin-
 quare cognouit, exultans gaudio, quum assecutam se
 esse videret, quod optasset, vt erat submisso animo
 ac minimè elato, cum Alfonso filio rege designato
 ad tria millia passuum obuiam procedit: accipit ho-
 norificè pauperulas mulieres, quæ omnes honores
 vltro repudiarant: ducit in locum ædibus potius de-
 signatum, quam in ædes: collocat, vt potest, in illis
 tectis inchoatis: duas anus ex omni numero, quæ nõ
 vouerant sub claustris se esse victuras, sibi socias &
 comites assumit; vt domi suorum studiorum parti-
 cipes quasdam haberet atque consortes. Ab eo die
 nonnullum iam fructum capiens laboris sui, multò
 ardentius quam antea capit opus vrgere. Aderat i-
 psa præfens, fastigium imponi templo, inceptæ con-
 clauia perfici, aliarum ædium noua fundamenta ia-
 ci præcipiebat, vt instituti operis rationem postu-
 lare perspexisset; ac ne tecta nuda essent & inania;
 quotidie ad veteras possessiones addebat nouas. Non
 enim cogitabat, quid satis esset undecim mulieribus,
 sed

sed quanta esset futura frequentia, iam tum mente & cogitatione prouidens, nescio quid amplius & magnificentius animo complectebatur. Et quidem Deus huic animo excellentis reginae non defuit. Multae virgines natae honestissimis parentibus, instinctu quodam caelesti & afflatu concitatae, quo liberius solutae curis darent operam diuinis rebus, neglectis necessarijs, abiudicatis facultatibus, ad illum religiosissimum caetum sese conferebant: ut propè magis cresceret ope diuina numerus incolarum, quam aut aedificium, aut praedia, Elisabetae diligentia. Atque haec reginae fuit in omnes homines beneficentia: quae tametsi summam habet admirationem, tamen haud scio an illa iure sint tanto miranda magis, quantò reginae amplitudini & potestati vehementius creduntur aduersari, animi submissio, mansuetudo, patientia: quibus sic excelluisse dicitur; ut eam nemo vnquam viderit iratam. Audierat videlicet vociferantem magistrum illum & doctorem, de caelo dilapsam, diuino beneficio ac munere hominum generi datum atque concessum, auditoresque suos comonentem & hortantem, ut suauissimum disciplinae suae iugum, & leuissimum onus ceruicibus humerisque suis libenter sustinerent. In omnibus eius factis atque dictis, in omni vita has maximè virtutes videbat eluxisse: has vnas ex omnibus diligentissimè persequendas bonis, sibiq; amplectendas esse duxit. Ergo iniurias sibi factas, quas vulgo ut vlciscatur etià obscuriores homines, nihil non laboris, operae, pecuniae impendendum putant, ignoscendo regina vindicabat. facta ab insolentia & acerbitate longè abhorrebant: in verbis nulla asperitas, nulla species arrogantiae, omnis sermo singulari modestia, suauita-

suauita-

suauitate, humanitate conditus. Quicquid illa diceret aut faceret, tanquam imago quædam & effigies expressa videbatur illius animi præstantis, qui sedatis perturbationibus, summa pace & tranquillitate fruebatur. Quæ etiam si ex ijs, quæ supra commemorauimus, possunt intelligi; non omit- tam tamen quod & antiquis & recentibus literis memoriæ proditum, Elisabetæ vel lenitatem, vel submissionem, vel tolerantiam, vel omnia verius, prorsusante oculos proponit. Principio Dionysius, ut erat natura moderatus & grauis, coniunctissimè, uti rege præstante dignum erat, cum regina viuebat. Erat populo grata & iucunda illa concordia, quum neutrum vlla in alterum officia prætermittere viderent, & matrimonium sine labe & macula castum atque integrum seruari. Vix pauci anni intercesserant, quum rex siue flexu ætatis, siue nonnullorum hominum consilijs flagitiosis deprauatus (si consilia vocanda sunt, quæ omne animi consilium illis eripiunt, quibus dantur) sed consuetudine quorundam quotidianoque sermone corruptus, & ab hominibus nequam inductus, quum ad alias transtulisset amorem suum, alienior ab vxore cepit esse: licet illa nihil quod contemni posset haberet. Itaque septem liberos ex singulis mulierculis singulos procreauit, Alfonso Sanctium cognomento Albuquerqueum, Petros duos, è quibus alterum virum egregium comitem fecit, Ioannem Alfonso, Ferdinandum Sanctium, foeminas duas nomine Marias, quarum alteram Ioanni Serdæ Sanctij regis fratri collocauit, altera virginum Cisterciensium initiata sacris in eo Parthenone, quem pater ad urbem Olisiponem

con-

construxerat, religiosè vixit. Atque eo quidem tempore quum rex alioqui præstans voluptatis delinatus illecebris, & naturæ blandimentis sopitus, cupiditatibus suis obtemperaret, maximè intellectū est, quam exitiale populis perniciosumque sit, reges habere contemptores famæ, voluptatis amatores. Quādiu abiectus iacuit in illo cœno; omnia pariter cum eo iacuerunt, æquitas, virtus, bellum, pax, privata res, atque communis. Non iudicia fieri, non iudici, non puniti fontes, latrocinia crescere, audaciam impunè volitare, forum mutum, mirum silentium legum atque iuris. Quippe nemo rex in officio potest continere suos, qui se ipse non continet: & flagitia ac impuritates, cuius mentem occupatam & impeditam tenent, eum de Republica, de civium salute, de maioribus negotijs cogitare non sinunt. In his tantis iniurijs regina, quamquam ea ætate erat, quæ solet esse & ad maledicendum effrænator, & ad vindicandum acerbior, & impatientior ad ferendum, ita se moderatam, lenem, patientemque præbebat; vt etiamsi apertè sine vlla non modo religione, verum etiam dissimulatione coniugij iura sanctissima à Deo propè cum ipso mundo condita, à Christo tradita, & consecrata, ab Ecclesia comprobata violari vehementer doleret; tamen nullam vultu trititiam, nullam præse verbis iracundiam ferret: & quæ certò sciret quæ palam gererentur, quæ tantum non oculis videret, perpetuo silentio dissimularet. Nonnulli aliquando studio gratificandi multa narrabant cum quodam animi sensu & dolore; illam neglexisse, ad illam se contulisse, illi mœra misisse; Elisabetha nihil audire simulans, vtrū
sacra

sacras preces recitare, vel de rebus diuinis, bonisque moribus compositos legere libellos, vel cum suis ancillis de Deo, rebusque caelestibus longos & salutare institueret sermones. Deinde quos filios aliiunde regi fuisse natos audiisset, ut vel hac eum ratione à cupiditate reuocaret, ad se adducendos curabat, educabat pro suis, victum vestitumque praebebat, viris honestis & probis tradebat in disciplinam, eosque ipsos non minori studio complectebatur, non minoribus honoribus afficiebat, & ornabat, quam si filiorum suorum custodiae praepositi fuissent. Tantis malis exercita, ut ad omnium miserorum portum, sic illa confugiebat ad vnum Deum: ibi conuiescebat, in eius quasi sermone & suauitate omnes curas, omnes dolores deponebat: neque tam iniurias suas, credo, querebatur, quam orabat, ut in viam reduceret errantem virum. Homines mirari, obstupescere qui non viderant, incredibile ducere tantam esse grauitatem morum in puella, tantam moderationem in aetate tam immoderata. Ipse Dionysius diutius eximia mansuetudinis vim sustinere non potuit. Qui querentem, vociferantem, tumultuantem contempisset, is victus vxoris patientia, victus officijs, confirmauit animum aduersus voluptatem, excussit delicias, coercuit longius euagantes & exultantes appetitus: correxit mores, & ad vltimum usque vitae die cum coniuge sua castè, uti oportebat, sanctèque vixit. Difficile quidem existimatu est, vtrum sit maius, reginamne id fecisse, quod fecit, an suae virtutis admirabili splendore sic perstrinxisse quasi regiae mentis oculos; ut subito se ipse ab illo molli, & voluptariae vitae cursum tam incitato reuocaret. Sed Elisabeta non satis habuit intus, & foris,

otio

otio summo ac tranquillitate frui, nisi etiam ceteros, quoad eius fieri posset, sui similes efficeret, & ad eandem rationem ab inimicitijs & discordiæ tumultu traduceret. Acceperat nimirum nihil esse magis proprium Christiani hominis, nihil magis dignum hoc nomine, quam concordissime viuere cum omnibus, & vniuersos mortales sibi proximos existimantem eximio quodam amore complecti: nihil inimicitius religioni nostræ, nihil ab ea magis alienum & abhorrens, quam inimicitias licet iustissimas exercere cum aliquo, vel tacitas, & occultas, vel indictas & apertas. Hoc maximè Christum doctorem hominum egisse, hoc contendisse, hoc velle didicerat, vt quemadmodum ipse, quamuis alius, natura tamen, ac numine ipso semper fuisset, & esset vnum, & idem atque pater; sic nos illud reconditum & abstrusum sanctissimæ Trinitatis mysterium longè sequentes, quoad hæc nostra mortalitas pateretur, tametsi natura diiuncti, studio tamen atque voluntate non diffideremus. Hinc illa nata sunt, in quibus magnoperè enituit reginæ virtus atque sapientia. Si cui rex esset iratior non merenti, siue falsa aliqua suspitione, siue vt fit oculis maleuolorum & obrectatorum susurrantibus, mitigare verbis, & ad remissionem omni ratione contorquere; animum ardentem ira, & horribiles eius impetus deprecari, euellere falsam opinionem, docere quid verum esset, quid malitiosè fictum, quid spe aut metu deprauatum, quid à cupiditate aliqua aut inimicitijs profectum videretur: supplicare pro innocentium salute, acerbiter ad lenitatem, odium ad beneuolentiam deducere: in quo eum modum

E

tenebat,

tenebat, vt nunquam autoritatem suam interpone-
ret aut preces, quominus debitæ poenæ lege, ac more
constitutæ à fontibus repeteretur. Si quos verò præ-
sertim honoratiores & diuitiores inimicitias odijs
incensas hostilem in modum exercere cognouif-
set, partim ipsa conuenire; partim per alios de pace
agere, mala dissidij & discordiæ docere, ad veterem
gratiam & amicitiam resarciendam hortari: si is,
qui alteri fecisset iniuriam, vnde satisfaceret non
haberet; præbere de suo, nihil grati, nihil iucundius,
nihil in hac vita beatius putare; quam qui modo ca-
pitali odio dissiderent, eos postea primum diuina o-
pe, deinde sua diligentia videre concordēs. Quo qui-
dem studio veteris gratiæ reconciliandæ sic flagra-
bat sanctissima Regina; vt non in Lusitania solum,
qui alieno essent animo, reduceret in gratiam, sed
etiam extra Lusitaniam quæreret, quorum graues i-
ras & exitiosas discordias placaret. Præclara sunt &
eximia quæ ex hoc genere tum veteribus, tum nouis
litteris commemorantur. Ea quæ breuissimè pote-
rimus exponemus. Sed paulò tamen longius repe-
temus exordium rei demonstrandæ causa. Dionysius
fratrem vnum habebat minorem natu, cui Alfon-
so nomen erat. Is Portalegrum, Maruanum, Castel-
lum quod traxit à vitæ cognomen, & Arronchias
oppida Lusitanæ ad montem Herminium in extre-
mis regni finibus, qui nunc etiam paucarum litera-
rum immutatione dicitur Arminius, acceperat à
patre ea lege, vt suis posteris, viris ex legitimo
matrimonio natis, hæreditatem illam posset
relinquere: filij legitimi viri si nulli essent; omnia
redirent ad regem. Alfonsus autem regulus Leri-
ensium (id oppidum medio ferè inter Olisiponem
& Co-

& Conimbricam itinere, Cælium olim Antonio, fuisse non leuis est coniectura) quod quem vnum ille filium virum ex legitima vxore susceperat, is obierat, priusquam ex eo nepotes vllos haberet; petebat à Dionysio, vt filias suas clarissimis ac opulentissimis viris Castellæ regulis collocatas, quæ solæ reliquæ erant, pro legitimis hæredibus haberi non solum pateretur, verum etiam iuberet. Erat Elifabeta, vt diligens in concilianda & conseruanda pace, sic & in periculis prouidendis prudens, & fortis in propulsandis. Si Alfonso quod postulareret, concederetur; non esse recusandum intelligebat, quin magnum aliquod malum ea res afferret vniuersæ Lusitaniæ. Primum enim quanta fieret de imperio & opibus regni diminutio; si oppida munitissima, in ipsis regni finibus constituta, totius Lusitaniæ claustra alienarentur: & ad viros nobiles, potentes, principes vicini & nunquam satis pacati regni peruenirent? Deinde quoniam Alfonso totius rex Lusitaniæ cupiditate infinita regnandi latius, viuente adhuc vxore Mathilde comite Bononiensi duxerat Beatricem Alfonso decimi Castellæ regis filiam, & Dionysius natus erat ex posteriore ante prioris mortem, meritò non legitimè credebatur ortus. At Alfonso frater editus erat in lucem post vxoris veræ discessum, quo tempore iam secundæ nuptiæ rata iureque coniunctæ habebantur. Ideo etiam si à Pontifice maximo impetratum esset, vt Dionysius patri succederet; tamen Alfonso ingenio ferox suum esse regnum, sibi sceptrum iure debere non obscure loquebatur. Ea res non leuem suspicionem afferebat affecta-

ti regni: ad quod occupandum quantus patefieret
aditus, si ea ianua generis illius, alienigenis ho-
minibus, & non satis æquo animo in Lusitanos
committeretur; qua effracta & reuulsa, tota Lusi-
tania pateret? Quapropter Regina communi om-
nium vtilitati consulens ac tranquillitati, composi-
to libello Alfonsi filij sui nomine pueri adhuc in-
fantis, ad quem hæreditas veniebat, regi que obla-
to eum obtestata est, ne aut ipse fratris filias pro
legitimis hæredibus haberi iuberet, aut id à Pon-
tifice maximo beneficij loco impetrari pateretur.
Quibus rebus permotus Dionysius, vt in tanta a-
trocitate oportebat, fratri non cum æqua po-
stulare respondit, simulque docuit, quantum ex
eo periculum si non in præsens, at in posterum
ostenderetur. Tulit ille periniquo animo, neque
regi, aut in pace aut in bello, erat audiens dicto,
vti bonum fidelemque fratrem vel clientem fa-
cere conueniebat. Aduocare auxilia generum
suorum, facere crebras ex oppidis in agros ex-
cursiones, omnia circum circa habere infesta,
ijs, qui Dionysio parebant, pro viribus nocere.
Anni tum circiter mille ducenti octoginta sep-
tem à partu virginis numerabantur, quum bellum
ciuile moueri coeptum, sed furoris deinde, &
audaciæ maturitas in annum ducentimum octo-
gesimum nonum supra millesimum erupit.
Namque inter Dionysium, & Sanctium Castel-
læ regem, qui vt supra significatum est, regnum
Alfonso patri & filio fratris abstulerat,
ita conuenerat, vt Alfonsus hæres Lusitani regni
Beatricem duceret Sanctij filiam, Ferdinandus
verò qui rex Castellæ futurus erat, Constantiam
filiam

filiam Dionysij, quum primum liceret per a-
 ram; & sanctissima necessitudine affinitatis, duo
 opulenti reges pacem inter se amicitiamque fir-
 marent. Hac nuptiarum pactione facile vterque
 continebatur. Colebatur religiosè fides foede-
 re deuincta, quum Alfonso frater infensus Dio-
 nysij generos suos, qui contra Sanctium regem
 suum arma ceperunt, oppidis recepit suis. Que-
 rebatur ille crebro, foedus violari dicebat, at-
 que fidem, si sui capitales hostes, fortunæ suæ ia-
 ctatæ portum apud Lusitanos inuenirent. Rex
 imperauit Alfonso, ne contra foederis pactio-
 nem receptaculum illis & perfugium præbe-
 ret. Verum nec socer generos eijcere, nec inimi-
 cus (neque enim frater) inimico morem gerere
 in animum induxit: se capite quodam patriæ do-
 nationis & prærogatiua liberum seruitute re-
 gia, & omnium rerum immunem esse respondit:
 neminem habere suam fidem obligatam, quo mi-
 nus faueret quibuscunque commodum puta-
 ret. Sensit Dionysius ad seditionem spectare con-
 silia fratris, & iam antea multis eius superbè fa-
 ctis atque dictis irritatus copias quam potest ma-
 ximas vndique comparat. Vno eodemque tempo-
 re Arronchium, Maruanum, Portalegium, vbi
 tunc Alfonso erat, obsidet. Pugnatur vtrinque
 fortiter, multi cæduntur, omnis & Lusitanus
 & Castellanus ager finitimus ferro flammaque va-
 statur. Regina magnitudine mali perculsa, non
 ignara quam perniciosum vniuersæ Lusitanæ
 bellum tantum intestinum atque domesticum
 futurum esset; orare Deum Optimum Maximum,
 vt leniret implacabiles fratrum iras, sedataque

discordia redderet suis amissum otium & quietem: Antistites religionis aliosque viros principes, qui plurimum apud utrumque valerent, allegare: ipsa nullum laborem recusare, adire virum, conuenire leuirum, detestari bellum, ad pacem hortari, regni totius detrimenta, pericula, vastitatem, ponere ante oculos, æquas utriusque parti dicere conditiones, obsecrare, obtestari; vt consulerent magis incolumitati omnium, quam vel iracundiæ suæ vel commodis paucorum. Flexit tandem utriusque mentem, & ad aliquam æqui bonique partem deduxit. Alfonsus, qui circumfessus tenebatur Castella sua Arij Cabralis fidei commisit, ad iusiurandum adacti non prius ea regi traditurum, quam ipsi satis esse factum cognouisset. Dionysius vt ea reciperet Sintram, Aurenum, & vicos aliquot æquo planoque in loco sitos in agro Olisiponensi fratri dedit. Tunc maximè apparuit quanto studio pacis, & publicæ tranquillitatis Elisabeta teneretur. Quum enim Sintram rex attribuisset vxori; dedit illa libentissimo animo municipium ornatissimum, quo satis superque à Dionysio Alfonsi cupiditati esse factum videretur. Hoc ciuili bello tam atroci, tam periculoso reginæ precibus, industria, diligentia restincto, aliud armorum incendium ortum est ab externis. Sanctius enim mansit in conditione atque pacto, quoad ei commodum visum est, missaque classe ad vexandam oram Lusitaniæ, de filij nuptijs cum Gallis agitabat: à quibus repulsus, rursus se contulit ad Lusitanos. Sed quum

diem

diem ex die duci videret Dionysius, intelligens abhorrere Castellanum à pace, bellum indixit. Hic subito Sanctius excessit è vita, regnum Ferdinando filio reliquit. Pueri tutores Maria mater, & Henricus vir princeps, patris promissis stare recusabant. Quod Lusitanus ægerrimè ferens, opulentum exercitum ad vltimos regni fines adduxit, persequuturus bello ius suum, quod æquitate ipsa tueri non posset. Venit ad eum Henricus iam iam infestum exercitum in Castellanum agrum inducere parantem: duxit Mirobrigam, quam modo urbem Roderici vocant, quoniam à comite quodam Roderico genero Alfonsi sexti Castellæ regis olim restituta fuit; inde compositione facta conditionibus æquis, cum pace dimisit. Ecce autem violata fide, tanto formidolosius bellum exortum est, quanto fuerant principia tardiora. Non est credibile quanta crudelitate, quam acerbis odijs, quanto animorum ardore sit vtrinque dimicatum. Dionysius infestis signis ingressus in Castellanum agrum, & populatus omnia quum se Alfonso Cerdæ consobrino, & Ioanni viro principi auunculo suo coniunxisset, qui Castellanum, ac Legionense regnum repetebant, Septimancas vsque penetrauit, quæ sex millia passuum distant à Pintia, vbi Ferdinandus ipse versabatur. Castellana classis Lusitaniæ litoribus imminebat, nonnullique Bætici duces subitis irruptionibus & depopulationibus agros Anæ proximos habebant infestos. Diripie-

bantur sacra & profana omnia, cæde & incendio cuncta vastabantur. Quicumque venissent in hostium potestatem, partim per contemptum tanquam vilia mancipia veniebant paruo, partim in ipsis templis, quo confugerant, ante altaria, & imagines cælestium iugulabantur, partim ad palum deligati configebantur sagittis. Eam nactus occasionem præclaram Saracenus, Granta copias educit, non paucas arces, & Castella occupat, maiorum Urbium suburbana spoliat, vniuersæ Bæticiæ non terrorem modò, verùm excisionem etiam & inflammationem infert. Neque verò tantum, & tam propinquum periculum, ac tam commune, cognatos reges ad aliquam æquitatis partem adduxit. Annum vnum, & tres menses duravit illa pestis: quo omni tempore regina etsi erat eo animo, vt nullis vnquam malis frangeretur, tamen vehementissimè dolebat, conficiebatur angore, torquebatur dies atque noctes, quum accepta & illata mala, & illius teterrimi belli diram immanitatem cogitabat, & quantum vniuersæ Hispaniæ periculum impenderet ab hoste communi. Tendebat in cælum supplices manus, Deum assiduè precabatur, flens ab eo pacem & veniam exposcebat, implorabat cœlitum fidem & misericordiam, tota denique erat in cœlesti Numine pro omnium incolumitate, quieteque placanda occupata. Petebat interdum humiliter atque demissè, si ob aliqua populi delicta pœnæ de vniuersis tam cruento bello sumerentur, vt omnes minas, periculaque omnia ab innocentibus, & miseris in se vnam verteret, pro eo ac merita fuisset: se quidem, modò ciuitates ex foedissima flamma,

Hispa-

Hispania tota ex bello & vastitate eriperetur, quæcunque sibi conditio fortunaque proponeretur, libenter subituram. His precibus, his lacrymis, his diurnis, atque nocturnis mulieris sanctissimæ lamentationibus commotum Deum Opt. Max. fecisse arbitror, vt illa mala perniciem & interitum cunctis minitantiæ eiusdem opera & sedulitate exitus haberent omnium opinione meliores. Nam quum illa spem in Deo collocasset, qui regum animos habet in sua potestate, interea nec dicere, nec facere vnquam destitit, quæ ad pacem pertinerent. Crebras, occultasque mittere & ad virum & ad filium amiti- ni sui legationes: vtriusque consiliarios, quos principem gratiæ locum apud reges tenere arbitraretur, officij sui commonefacere: omnes orare, & hortari, vt patriæ iacentis & perditæ misererentur. Quid enim locuturos, qui viderent? quid existimaturas exterarum gentes atque nationes, ad quas eius belli tristis & calamitosa fama perueniret? quem denique fore sermonem hostium Christiani nominis, quos adhuc Hispania sustineret, quum reges tales, disciplina Christianos, cognatione proximos, religione fratres audirent inter se tam grauitè & inimicè pugnare? quam porrò lætitiæ? quam alacritatem? quem triumphum? quum illa dissensione tanta viam sibi facilem & breuem muneri cernerent ad Hispaniæ totius imperium recuperandum? alia multa regina commonebat, quæ & intelligendi prudentia prouidebat, & periculi magnitudo ostendebat, & animi dolor suggerebat. Tandem etsi vtrosque acceptis malis incensa stimulabat ira ad perdendum hostem, tamen quum hominum strages, agrorum vastationes, hostis communis audaciam, & insolentiam re-

putarent; ad pacem omnium animi versi sunt. Ferdinandus quicquid ex pactione patris deberet, facturum se esse promisit: obsides dedit, aliaque pignora non leuia suæ voluntatis. Dionysius placatus domum reuertit: exercitum dimisit: Castellam armorum terrore liberauit: spem Saraceno præcidit reliqua Bætica, vt optabat, potiundi. Conuenerunt deinde ambo reges Ergauicam, quod Alcanisium modo nominant Hispani. Erat cum Ferdinando Maria mater, Beatrixque soror, & Henricus tutor: cum Dionysio Elisabeta coniux, filia Constantia, & Alphonfus frater: prætereà multi pontifices, multi proceres, qui vt sit, vtrumque regem fuerant officij causa profecuti. Ibi quum alter alteri fecisset & re, & oratione satis, & omnia belli damna mutua dissoluta, compensataque fuissent; societas confirmata foedere, quod in tabulis publicis perscriptum ad memoriam hominum sempiternam, & affinitate duplici sancitum est. Ferdinandus Constantiam duxit, quæ propterea cum Elisabeta matre venerat: Beatricem Ferdinandi sororem nondum maturam viro Dionysius in Lusitaniam adduxit, quam Conimbriæ Alphonso filio sextum annum agenti despondit, collocaturus, vbi vterque ad legitimam ætatem peruenisset. Fuit ille annus quo hæc gestarunt, millesimus ducentessimus nonagesimus septimus, non ideo solum omnibus iucundus, quod duos inter se dissidentes reges ita coniunxit; sed etiam multò magis quoniam illa pax certissimum attulit initium vniuersæ Hispaniæ pacandæ, quæ iam diu suis ipsa viribus & armis lacerabatur. Quod vt fieri posset, quoniam magno studio elabora-

bora-

